

Vijftig jaar Opbouw Drenthe, 1926-1976

Jo Boer

In oktober 1976 bestond de Stichting Opbouw Drenthe vijftig jaar. Dit jubileum was aanleiding weer eens in de geschiedenis van dit, voor de sociaal-culturele ontwikkeling van Drenthe zo belangrijke, orgaan te duiden en te trachten een globaal overzicht te geven van de ontwikkelingen binnen deze instelling tegen de achtergrond van de veranderende Drentse samenleving gedurende periode 1926-1976. Deze ontwikkeling kunnen vanuit verschillende gezichtshoeken benaderd worden. Wij hebben getracht dit te doen vanuit het begrip 'welzijnsbevordering', ook al bestond deze term in de jaren twintig nog niet en al was de term 'welzijn' in de jaren zeventig wel veel in gebruik, maar niet gemakkelijk te definiëren¹. Dat het binnen het bestek van dit artikel alleen om grote lijnen kon gaan, waardoor dit overzicht geen aanspraak kan maken op volledigheid zal, naar wij hopen, niemand ons euvel duiden.

1 OPRICHTING EN EERSTE WERKZAAMHEDEN 1924-1930

Opbouw Drenthe werd officieel opgericht in de maand oktober van het jaar 1926. Sinds 1924 waren er echter al voorbereidende werkzaamheden verricht. Deze speelden zich af in de eerste jaren twintig, die hoewel nog tot het nabije verleden behorend toch zo ver van ons afstaan, dat enkele achtergrond-gegevens over de Drentse samenleving van die tijd niet overbodig zijn.

1.1. *Het Drenthe van de jaren twintig — het arme Drenthe*

Het Drenthe van de jaren twintig bood wel een totaal andere aanblik dan het Drenthe van de jaren zeventig. Er waren nog woeste gronden en in het Zuid-Oosten van de provincie bestonden nog uitgestrekte veengebieden. Het was een dunbevolkt overwegend agrarisch gewest met toch al wel enige industrie².

Van de 34 Drentse gemeenten waren er slecht vier met een enigszins (klein-)stedelijk karakter. Emmen was nog een groot dorp, dat wel een centrumfunctie vervulde voor het omliggende gebied. Op het platteland hadden vele plaatsen nog geen electriciteit, gas en waterleiding was er alleen in de steden. Tussen zand- en veengebied bestonden grote tegenstellingen. In de Drentse zanddorpen, echte boeren-dorpen in die tijd, heerste een traditionele levensstijl met vaste regels voor het sociaal verkeer. Zand-Drenthe was het land van burenplichten en volksgerichten, het land ook van de hechte dorpsgemeenschap en de weinig gedifferentieerde samenleving. Daar tegenover stond het veen met zijn grote sociale tegenstellingen tussen verpauperende veenarbeiders en een gegoede boerenstand op de grote, op Groningse leest geschoeide, landbouwbedrijven op de dalgronden. In de veenkoloniën een individualistische instelling van de bevolking, weinig samenhang, praktisch geen traditie en een grote verscheidenheid van godsdienstige en politieke overtuigingen. De tegenstelling tussen zand en veen was in die jaren groot en bijkans onoverbrugbaar. Het waren twee geheel verschillende werelden, die elkaar niet lagen en elkaar niet aangingen.

Terwijl Nederland als geheel er na de Eerste Wereldoorlog economisch vrij goed voorstond tekenden zich in Drenthe in die jaren verontrustende verschijnselen van een economische crisis af.

Het agrarisch bedrijf op de zandgronden, merendeels klein van omvang leverde een sober bestaan op, waarbij zich onder de toen nog talrijke landarbeiders in toenemende mate perioden van werkloosheid voordeden. De grote economische crisis van de jaren twintig echter trof het veengebied in Zuid-Oost Drenthe. Het veenbedrijf dat gedurende de oorlogsjaren 1914-1918 en nog enige tijd daarna door de brandstoffennood in Nederland een periode van kunstmatige bloei had gekend, bleek in de jaren twintig niet langer rendabel door de concurrentie van andere brandstoffen. Een massale werkloosheid was hiervan het gevolg in geheel Zuid-Oost Drenthe, waar zich in de oorlogsjaren, aangetrokken door de hoge lonen die toen in het veenbedrijf te verdienen waren, tal van gezinnen gevestigd hadden. Werkloosheid betekende in die tijd bittere armoede.

De economische crisis ging gepaard met sociale nood en culturele achterstand. Slechte woningtoestanden — de gemeente Emmen bijvoorbeeld telde in die jaren omstreeks 1200 krotten en keten³ — leidden tot een primitief

gezinsleven, mede veroorzaakt door het feit dat de veenarbeid gezinsarbeid was. Gedurende het seizoen trok het hele gezin naar het veen, de huishoudelijke kennis van de vrouwen was minimaal, de verzorging van de jonge kinderen liet alles te wensen over, het schoolverzuim was groot, de gezondheidstoestand précair en het alcoholisme wijd verspreid. Door de dikwijls verplichte winkelnering stonden vele gezinnen voortdurend bij de werkgever in het krijt. Dit alles leidde er toe dat in de eerste helft van de jaren twintig ettelijke veenarbeidersgezinnen in Zuid-Oost Drenthe economisch op de rand van de afgrond leefden in een verpauperd bestaan zonder uitzicht.

1.2. *De nood in het veengebied als aanleiding tot de oprichting van Opbouw Drenthe*

Omstreeks 1924 brak op verschillende plaatsen tegelijk het inzicht door dat deze situatie onhoudbaar was. De noodklok werd geluid. Er verschenen artikelen en foto's in de pers. Er werd elders in het land hulp gevraagd en geboden.

In het archief van Opbouw Drenthe bevindt zich een artikelenreeks uit 'Het Volk' van 1925, getiteld: 'Droevige werkelijkheden in de Drentse Veenen' van de hand van mevrouw Brok-Troelstra⁴, een realistische beschrijving van de erbarmelijke levenssituatie in de veenarbeidersgezinnen van die tijd. Een koninklijk bezoek aan het noodgebied had tot gevolg dat H.M. Koningin Wilhelmina bij haar commissaris in de provincie Drenthe, mr. J.T. Linthorst Homan, aandrang op hulpverlening en maatregelen tot blijvende verbetering.

Op verschillende plaatsen in het land werden nu acties ondernomen om 'het arme Drenthe' te helpen, ten verdriete overigens van de oud-Drentse bevolking op het zand, die het moeilijk verkroppen kon, dat haar geliefde provincie op deze wijze 'in het kled der armoede' aan de buitenwereld gepresenteerd werd. De meeste van deze acties waren incidenteel en filantropisch van aard, ze brachten zendingen kleding, levensmiddelen, dekens en soms geld naar een gebied, waar alleen maatregelen op grote schaal en van structurele aard werkelijke verbetering konden brengen. Dit inzicht kwam dan ook de Commissaris der Koningin, in 1924/1925 tot het nemen van een initiatief — ongetwijfeld na voorbereidende besprekingen met enkele leden van het College van Gedeputeerde Staten — om tot een meer

fundamentele aanpak van de problematiek te komen, waarbij niet alleen nood gelenigd, maar ook oorzaken aangetast zouden worden. Twee uitgangspunten stonden hierbij centraal:

— de problematiek van het veengebied vereiste een aanpak van langere duur op verschillende terreinen tegelijk: op economisch en sociaal-cultureel gebied en op dat van de volksgezondheid:

— een bundeling van krachten zou nodig zijn, zowel van de overheden als van het kerkelijk en particulier initiatief in zijn verschillende levensbeschouwelijke en maatschappelijke groeperingen.

Deze gedachte van een min of meer permanente en verschillende sectoren omvattende hulpverlening aan een *gebied* in nood, was voor dié tijd geheel nieuw.

Mr. Linthorst Homan wist in de jaren 1924/1925 een aantal mensen bijeen te brengen, die geacht konden worden de bevolking van Drenthe in haar verschillende maatschappelijke en geestelijke stromingen te weerspiegelen, een combinatie van leidende figuren uit de overheidssector en uit de kringen van het kerkelijk en particulier initiatief, die bereid waren zich in te zetten voor de economische, de sociaal-hygiënische en de sociaal-culturele opbouw van Drenthe.

Dit initiatief voerde in eerste instantie tot de instelling van een aantal commissies. In 1924/1925 waren er vier aan het werk: een economische commissie, een commissie voor de volkshuisvesting, een commissie voor de hygiëne van moeder en kind en een commissie voor buurthuiswerk. In 1925 werd een centrale commissie ingesteld om dit alles te coördineren, waaruit in oktober 1926 de 'Centrale Vereeniging voor den Opbouw van Drenthe' voortkwam.

Dat mr. Linthorst Homan zich serieus in deze zaak verdiepte en niet schroomde elders zijn licht op te steken blijkt uit het feit dat hij zich tot het gemeentebestuur van de stad Basel in Zwitserland richtte met het verzoek om inlichtingen over een daar bestaande instelling⁵.

1.3. Doelstelling, structuur en functie

In de eerste statuten van Opbouw Drenthe vinden we als *doelstelling* omschreven: 'de bevordering van den cultureelen, hygiënischen en economischen opbouw der provincie Drenthe'⁶.

De juridische vorm was die van een vereniging met leden. Wat de be-

stuurssamenstelling betreft vermeldden de statuten enkele bepalingen, waardoor vastgelegd werd dat rijks- en provinciale overheid en het particulier initiatief in zijn verschillende levensbeschouwelijke en politieke richtingen hierin vertegenwoordigd dienden te zijn, hetgeen bij de verenigingsvorm, met een uit en door de leden te kiezen bestuur, zonder meer niet gegarandeerd zou zijn. Uit de omschrijving van de wijze waarop de vereniging haar doel zou trachten te bereiken blijkt dat men vooral dacht aan het *bevorderen* van activiteiten, die, in moderne termen samengevat, welvaart en welzijn zouden verhogen, activiteiten, die door andere, in de Drentse samenleving reeds bestaande of nog op te richten, organisaties *uitgevoerd* zouden worden. De vereniging zou 'helpend' optreden, bij 'voorkomende armoede' echter 'door bemiddeling der naar haar oordeel of naar dat der regeering daarvoor geschikte organen'.

Toch was er ook wel enige ruimte voor direct uitvoerend werk van Opbouw Drenthe zelf.

1.4. Eerste werkzaamheden

Een boeiende en intrigerende vraag blijft altijd hoe het bestuur in de jaren 1924-1927 op grond van de doelstelling en de functieomschrijving het in algemene termen vervatte welzijnsbeleid omgezet heeft in een programma van werkzaamheden. Veel woorden heeft men hierover zeker niet vuil gemaakt, want alles gebeurde in een zeer snel tempo en met een betrekkelijke vanzelfsprekendheid⁷.

Vast staat echter dat er in 1927, in het jaar waarin mr. J. Cramer tot adjunct-secretaris benoemd werd, en in de daarop volgende jaren tot 1930 door Opbouw Drenthe reeds een vrij omvangrijk aantal activiteiten op gang gebracht werd. Deze activiteiten lagen overeenkomstig de doelstelling op *onevoudig* terrein: economisch, sociaal-hygiënisch en sociaal-cultureel. Zo waren er op *economisch* terrein maatregelen genomen tot bevordering van de tuinbouw, als arbeidsintensief bedrijf. In Nieuw Amsterdam werd een tuinbouwvoorbeeldbedrijf gesticht en een lagere tuinbouwschool opgericht. Ook werd vanuit Opbouw Drenthe medegewerkt aan pogingen tot *industriële* vestiging en aan bevordering van emigratie van overtollige arbeidskrachten uit het veengebied naar Eindhoven (Philips), Twente (textiel) en Zuid Limburg (mijnstreek).

Op *sociaal-hygiënisch* terrein werd een districts-schoolartsdienst in het leven geroepen en bij Opbouw Drenthe ondergebracht. In samenwerking met het Groene Kruis werden consultatiebureaux voor zuigelingen en andere maatregelen ter bevordering van de hygiëne van moeder en kind in het veengebied van Zuid-Oost Drenthe belangrijk uitgebreid en aangepast aan de moeilijkheden en mogelijkheden ter plaatse.

Op *sociaal-cultureel* terrein bestonden de eerste werkzaamheden van Opbouw Drenthe uit 'buurthuiswerk'. Op het eind van de jaren twintig waren er vijf buurthuizen in de veenstreken en één in het nieuwe ontginningsdorp Witteveen tot stand gekomen. Hierin werd een heel programma van werkzaamheden opgezet, onder leiding van in de gebouwen wonende maatschappelijk werksters. In de begintijd trof men hier aan: een consultatiebureau voor zuigelingen, moedercursussen, een kindercrèche, noodzakelijk geacht omdat, wanneer de oudere leden van het gezin in het veen werkten, de kleinsten of onverzorgd thuis achter bleven of 'opgepast' werden door kinderen, die daarvoor de school verzuimden. Voor de schoolgaande en rijpere jeugd waren er clubs, voor de meisjes en vrouwen kook- en naailessen, verder bibliotheek- en cursuswerk, kortom allerlei activiteiten, die toen op het gebied van 'Jeugd- en Volksontwikkelingswerk' gangbaar waren. Ook bestond er in de eerste jaren in de buurthuizen een dienstbodenopleiding met de bedoeling meisjes uit het veengebied op te leiden voor een betrekking als dienstbode elders in het land – een onderneming die tot mislukking gedoemd was. De buurthuisgebouwen waren sober van opzet, drie ervan waren barakken, die in de oorlog 1914-1918 bij de grensbewaking hadden dienst gedaan.

Hoe werden deze zaken nu in de beginperiode gefinancierd? Opvallend is dat noch de betrokken gemeenten, noch het provinciaal bestuur bij de financiering een rol speelden. De gemeenten waren zelf noodlijdend en het provinciaal bestuur van Drenthe beschikte ook niet over voldoende financiële middelen om een dergelijk ruim opgezet ontwikkelingsplan van de grond te helpen. De financiën kwamen voornamelijk van de rijksoverheid, van het Ministerie van Binnenlandse Zaken (Sociale Zaken bestond nog niet en C.R.M. helemaal nog niet). Er werd ook veel geld ingezameld bij particulieren waarvoor mr. Cramer zelfs een miljoenairesboekje aanhield! In 1927 werd ook de eerste Drenthe-film gemaakt, waarmee men zowel in als buiten Drenthe belangstelling voor het gewest trachtte te wekken. De

werkzaamheden van Opbouw Drenthe in de buurthuizen komen hierin voor⁸.

Alles met elkaar ontstond in enkele jaren een grote verscheidenheid van activiteiten. Opvallend is de snelle wijze, waarop in die tijd initiatieven omgezet konden worden in concrete voorzieningen. De samenleving was overzichtelijk, er bestonden weinig controlerende instellingen, die tevoren geraadpleegd moesten worden. Er werden nog niet zulke hoge eisen gesteld aan de materiële voorzieningen.

De werkers van het eerste uur

De hierboven aangegeven activiteiten werden door mensen uitgevoerd. Wie waren deze werkers van het eerste uur?

In de eerste plaats de bestuurs- en commissieleden. Zij waren het die in het begin ideeën omzetten in werkprogramma's. Over velen van hen zijn geen gegevens meer te achterhalen. Enkelen kunnen nog in herinnering opgeroepen worden, zoals de voorzitter en initiatiefnemer, mr. J.T. Linthorst Homan, een aristocratisch figuur van liberalen huize, een bestuurder oude stijl, dan de twee gedeputeerden Brok en Schuurmans. K. Brok, kleine boer op het Drentse zand, vurig S.D.A.P.-er, sterk economisch ingesteld, op winteravonden zelf op pad met de Drenthe-film. Schuurmans, in Meppel woonachtig, overtuigd calvinist, de A.R. vertegenwoordigend en een waardig representant van het orthodox christelijke volksdeel. Deze drie mannen hebben door hun gezag en het vertrouwen dat zij in de provincie genoten, Opbouw Drenthe door de eerste moeilijke jaren heen geloodst. Zij werden bijgestaan door een aantal op verschillende terreinen specifiek deskundige bestuursleden, waarvan er hier twee genoemd moeten worden: de inspecteur voor de volksgezondheid dr. A. Tuntler en mevrouw Bähler-Boerma, de oprichtster van het eerste dorps huis in Nederland, dat in Paterswolde stond. Het was mevrouw Bähler-Boerma⁹, die een duidelijk beeld had van de sociaal-culturele activiteiten, die in een buurthuis gedaan konden worden.

Toen er voor het werk in de buurthuizen mensen gezocht moesten worden, zag dr. Tuntler hiervoor het liefst wijkverpleegsters aangesteld, maar mevrouw Bähler pleitte voor maatschappelijk werksters¹⁰, die meer all-round gevormd waren en ingesteld op jeugd- en volksontwikkelingswerk. Mevrouw Bähler kreeg haar zin en van haar is de uitspraak bewaard gebleven

dat het 'meisjes van goeden huize' moesten zijn, niet vanwege de 'beschaafde' invloed, maar omdat die niet zoveel hoefden te verdienen! Zo werden er inderdaad 'meisjes aangesteld, ongetwijfeld allen van goeden huize, sommige opgeleid aan scholen voor maatschappelijk werk, andere zonder opleiding of met andersoortige opleidingen. Zij waren het die de echte pioniersarbeid verrichtten en grote hulpvaardigheid paarden aan een sterke solidariteit met de veenbevolking, waaronder zij niet alleen werkten, maar ook dagelijks leefden in vaak weinig comfortabele omstandigheden. Waren deze werkers van het eerste uur allemaal vrouwen, voor de algemene leiding werd een man benoemd: mr. J. Cramer, een jonge jurist uit Utrecht¹¹.

Hij was van 1927, toen hij adjunct-secretaris (zeker een understatement voor zijn veelomvattende functie!) van Opbouw Drenthe werd, tot 1951 toen hij het directeurschap verwisselde voor het hoogste ambt in de provincie wel de ziel van Opbouw Drenthe. Talloze plannen en initiatieven zijn in die jaren aan zijn brein ontsproten.

1.5. *Bezwaren en moeilijkheden, beleidsomgeving in het sociaal-culturele werk*

Ondanks het geïnspireerde begin en de vlot tot stand gekomen werkzaamheden ging het pad van Opbouw Drenthe in de eerste jaren zeker niet over rozen. Er waren grote weerstanden te overwinnen. Zowel kerkelijke als particuliere organisaties, als gemeentelijke overheden hadden principiële en andere bezwaren tegen Opbouw Drenthe! Sommigen vreesden concurrentie, anderen voelden zich tekort gedaan. De ervaringen met het 'neutrale' buurthuiswerk in de levensbeschouwelijk sterk gedifferentieerde veenstreken brachten vele van deze bezwaren aan het licht. Zij kwamen kort samengevat op het volgende neer:

- Het feit, dat het buurthuiswerk in het begin te veel van boven en van buiten af 'gedropt' was in de plaatselijke samenleving, zonder dat deze hierin enige zeggenschap had of hiervoor verantwoordelijkheid droeg.
- Het in de buurthuizen verrichte sociaal-culturele werk bleek in zijn zeer neutraliteit toch met allerlei levens- en wereldbeschouwelijke achtergronden verweven te zijn, zoals de inhoud van het clubwerk, de leetuurvoorziening, de zondagsrust, toneel en dans, waarin een gemengd samengesteld als Opbouw Drenthe moeilijk beleidslijnen kon opstellen, omdat over deze

zaken door de bestuursleden van verschillende richting verschillend gedacht werd.

– Het door Opbouw Drenthe in de buurthuizen verrichte sociaal-culturele werk, door overheidssubsidie relatief goed geoutilleerd (gebouwen, geschoolde krachten, moderne hulpmiddelen), stak schril af tegen de eigen pogingen van de bevolking tot jeugdwerk en verenigingsleven. Het werk van Opbouw Drenthe kwam hiermede ongewild in een concurrentiepositie en in plaats van stimulerend op de zelfwerkzaamheid van de bevolking te werken, dreigde deze verlamd te worden. Men hoefde zelf niets te organiseren want Opbouw Drenthe deed dat wel.

– Alle beschikbare gelden kwamen slechts enkele streken, waar buurthuizen gevestigd waren, ten goede. Verreweg het grootste deel van Zuid-Oost Drenthe viel daardoor buiten de reikwijdte van Opbouw Drenthe, om niet te spreken van de rest van de provincie.

Het was vooral aan mr. Cramer te danken dat deze bezwaren, die tot een zekere onvrede met het werk zoals het reilde en zeilde leidden, onderkend werden en dat er omstreeks 1929 een 'Copernicaanse omwenteling' in het sociaal-culturele beleid van Opbouw Drenthe tot stand kwam, waardoor de bezwaren opgeheven konden worden en Opbouw Drenthe de haar toegedachte taak beter zou kunnen vervullen.

Het voornaamste uitgangspunt voor het gewijzigde beleid was het volgende: het beginsel van de geestelijke vrijheid werd het grondprincipe van Opbouw Drenthe. Dit betekende de erkenning van de geestelijke verscheidenheid van het volksleven en de eerbiediging van het recht van iedere geestelijke groepering om volgens eigen overtuiging te leven en te werken. Dit betekende ook, dat het kerkelijk en particulier initiatief in al zijn schakeringen, op basis van vrijwilligheid, gebruik zou moeten kunnen maken van de diensten van Opbouw Drenthe.

Alleen, wanneer er volledige overeenstemming bestond tussen de verschillende groeperingen van het kerkelijk en particulier initiatief zou Opbouw Drenthe, en dan meestal op een desbetreffend verzoek, zelf uitvoerende taken ter hand nemen. Opbouw Drenthe kwam nu, als semi-overheidsorgaan, zuiver tegenover de geestelijke en maatschappelijke stromingen te staan en op deze basis bleek samenwerking met alle levensbeschouwelijke groeperingen mogelijk. Als gevolg van deze duidelijke plaatsbepaling onderging het sociaal-culturele beleid de volgende wijzigingen: *

- Opbouw Drenthe zou op plaatselijk niveau als regel niet zelf uitvoerend sociaal-cultureel werk meer doen (zoals het buurthuiswerk), maar hulp en service gaan verlenen aan de eigen organisaties van plaatselijke samenlevingen, opdat deze hun werk beter zouden kunnen doen.
- De verschillende levensbeschouwelijke groeperingen zouden in gelijke mate van de diensten van Opbouw Drenthe moeten kunnen profiteren en in de eigen richting en naar eigen wens voortgeholpen kunnen worden.
- Opbouw Drenthe zou als *provinciaal* orgaan, gebaseerd op samenwerking van alle geestelijke en maatschappelijke groeperingen en de overheid, haar werk over de gehele provincie Drenthe moeten spreiden.

Deze beleidsomgeving betekende het einde van het buurthuiswerk en het begin van een ontwikkeling in de richting van een service-instituut. Met uitzondering van het kleuteronderwijs en het nijverheidsonderwijs voor meisjes, twee afdelingen die reeds in de jaren twintig tot stand kwamen, voltrok deze reorganisatie van het werk zich in de jaren dertig, zodat hierop in het volgende hoofdstuk nader ingegaan zal worden.

II. VAN BUURTHUISWERK IN DE VENEN TOT PROVINCIALE DIENSTEN 1930-1950

In de jaren dertig veranderden, als gevolg van de beleidsomgeving op het eind van de jaren twintig, de werkzaamheden van Opbouw Drenthe op sociaal-cultureel terrein in alle onderdelen. De gehele provincie werd werkgebied. Maar ook buiten Opbouw Drenthe was de wereld aan het veranderen, zodat de jaren dertig weer een geheel andere achtergrond voor het werk vormden dan de jaren twintig.

II.1. *De jaren dertig — economische crisis*

Het meest op de voorgrond tredende kenmerk van de jaren dertig was de economische wereldcrisis. De beurskrach van 1929 in New York leidde een reeks van gebeurtenissen in, die overal in de wereld en dus ook in de provincie Drenthe hun weerslag hadden. Niet langer was alléén het veengebied van Zuid-Oost Drenthe een economisch noodgebied. Het kleine boerenbedrijf op de zandgronden, dat in normale tijden economisch reeds tot een grensbestaan leidde, kon met de geweldige prijsdalingen van alle agrarische producten niet meer in de

allereerste levensbehoeften van het gezin voorzien. Werkloosheid en ontbering waren overal aanwezig. De gemeentebesturen waren zelf noodlijdend hetgeen betekende dat ze praktisch niets konden doen tot verlichting van de nood. Werkverschaffing en steunverlening geschieden met minimale bedragen. Er was nu niet langer sprake van een min of meer geïsoleerd noodgebied in de venen, maar van een spreiding van nood over de gehele provincie Drenthe. Ook hierom kon Opbouw Drenthe niet langer uitsluitend in het veengebied blijven werken. Voorzieningen die daar tot stand gekomen waren bleken in andere delen van de provincie evenzeer nodig. De nood bleef niet alleen tot het economisch terrein beperkt, zij ging — hoe kon het anders? — gepaard met een geestelijke depressie, met gevoelens van uitzichtloosheid, die onder een deel der agrarische bevolking van Drenthe de bodem bereidden voor nationaal-socialistische sympathieën.

Tegelijkertijd kan gezegd worden dat de jaren dertig een bloeiperiode van het plaatselijke verenigingsleven betekenden. In deze jaren leidden jeugdverenigingen van allerlei kleur en richting op het Drentse platteland een florissant bestaan, de eerste vrouwenverenigingen werden opgericht en met enthousiasme begroet. In de jaren dertig werd zo het bewijs geleverd dat ook met een minimum aan financiële middelen en onder de bedreigingen van een economische crisis het sociaal-culturele leven, zij het in alle eenvoud, tot bloei kon komen. Het was misschien juist het gebrek aan materiële zaken, dat de mensen creatief maakte en vindingrijk, waarbij men enorm veel voldoening en plezier wist te putten uit weinig kostbare vormen van vrijetijdsbesteding en ontspanning.

II.2. *Van buurthuiswerk tot provinciale diensten*

Wanneer het sociaal-culturele werk van Opbouw Drenthe gedurende de jaren dertig samengevat wordt als een ontwikkeling van buurthuiswerk tot provinciale diensten, geldt dit in de meest letterlijke zin van het woord. Men heeft namelijk bepaalde activiteiten van het buurthuiswerk als het ware uit het buurthuis-gebouw gelicht en zo georganiseerd dat ze overal in de provincie, onafhankelijk van een buurthuis als gebouw, uitgevoerd konden worden.

Zo ontstond reeds op het eind van de jaren twintig uit de *kindercrèche* in het buurthuis de dienst der *kleuterscholen*. Het streven was nu zoveel mogelijk bij iedere lagere school een kleuterschool op te richten, waarvoor Opbouw

Drenthe, geheel uit particuliere middelen, subsidiëerde met de helft van de stichtingskosten terwijl de plaatselijke bevolking zelf de andere helft bijeenbracht. Opbouw Drenthe stelde een op het gebied van het kleuteronderwijs bevoegde kracht aan als inspectrice, die tot taak had de plaatselijke besturen bij de oprichting te adviseren en zorg te dragen, dat de schooltjes voldeden aan bepaalde sociaal-pedagogische en sociaal-hygiënische eisen, die subsidievoorwaarden betekenden. Ook had deze inspectrice de leiding van de door Opbouw Drenthe gestichte opleidingscursus voor kleuterleiders. De schooltjes werden namelijk geleid door meisjes uit de dorpen die, eerst nog onbevoegd, in staat gesteld werden al werkende het officiële diploma van kleuterleidster te behalen. Zowel het openbaar als het bijzonder onderwijs maakten van deze diensten gebruik, de opleiding leidde naar keuze voor het algemene of voor het (protestants-) christelijke examen op. Uit de *naai- en kooklessen* in de buurthuizen kwam ook reeds in de jaren twintig het *nijverheidsonderwijs* voor meisjes voort. Met medewerking van de inspectie voor het Nijverheidsonderwijs werden deze lessen voortaan gegeven in de vorm van zgn. ambulante landbouwhuishoud-cursussen, waarvoor bij Opbouw Drenthe bevoegde leerkrachten aangesteld werden. De leerstof van deze cursussen was aangepast aan het milieu van veen- en landarbeidersgezinnen en daardoor verschillend van het landbouwhuishoudonderwijs, zoals dit op de toen reeds bestaande, voornamelijk door boerendochters bezochte, scholen en cursussen van de landbouworganisaties gegeven werd¹². Deze cursussen werden op allerlei plaatsen in Drenthe gegeven, in jeugd- en kerkgebouwen, in schoollokalen en cafés. Zij werden op de gebruikelijke wijze als nijverheidsonderwijs door rijk en gemeente gefinancierd.

Voor vrouwen kwam in de jaren dertig de *Huishoudelijke Voorlichting* tot stand als onderdeel van een landelijke organisatie: de Stichting voor Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande, een uitloper van de landbouwersmaatregelen ten behoeve van de kleine boeren. In Drenthe bracht de landelijke Stichting haar werk onder bij Opbouw Drenthe.

Toen op het eind van de jaren dertig door Opbouw Drenthe in alle Drentse gemeenten een onderzoek ingesteld werd naar de toestand van kleding en dekking in Drentse gezinnen en daarbij ontstellende tekorten aan het licht kwamen, werd door middel van de dienst Huishoudelijke Voorlichting een 'deken-actie' op touw gezet, waarin door de vrouwen zelf op cursussen

12.000 gestikte dekens gemaakt werden.

Uit het *clubwerk* in de buurthuizen kwam het *Instituut voor Jeugd- en Ontwikkelingswerk* voort. In plaats van zelf clubs te leiden in een buurthuis, trokken de, nu op jeugd- en ontwikkelingswerk gespecialiseerde, werkers van Opbouw Drenthe de provincie rond om jeugdleaders- en verenigingscursussen te geven aan plaatselijke vrijwillige krachten, die het eigenlijke werk deden. Ook verschaftte het Instituut allerlei hulpmiddelen en materialen, die in de dorpen niet te krijgen waren of te kostbaar om door iedere organisatie zelf aangeschaft te worden, zoals handarbeidmateriaal, een projectie-apparaat, costumes voor toneel, een uitleenbibliotheek van toneelstukken en voordrachten, boeken en handleidingen op dit terrein. Uit het *maatschappelijk werk*, dat vanuit de buurthuizen in de naaste omgeving werd gedaan ontstond het *Bureau voor Jeugdzorg en Maatschappelijk Werk*, dat eveneens over de gehele provincie werkte. Hiervoor had Opbouw Drenthe 3 à 4 op dit gebied deskundige maatschappelijk werkers in dienst, die districtsgewijze in de Drentse gemeenten samenwerkten met hiertoe opgerichte plaatselijke commissies voor jeugdzorg en maatschappelijk werk. Deze commissies waren samengesteld uit personen van verschillende richting, goed op de hoogte met de toestanden in de gezinnen waar hulp nodig was. De commissie fungeerde als 'oog' en 'oor' voor noodgevallen in de plaatselijke samenleving, waarvoor dan in samenwerking met de beroepskracht van Opbouw Drenthe oplossingen gezocht werden. In aansluiting op dit werk bestond in die tijd ook de zgn. 'buitendienst', een mogelijkheid tot plaatsing van oudere Drentse jongens en meisjes, die om een of andere reden thuis in het gezin moeilijkheden gaven, in 'pleegwerkgezinnen' in de achterhoek van Gelderland.

Toen in het jaar 1939 de Tweede Wereldoorlog uitbrak en de oorlogsdreiging ook in Nederland sterk gevoeld werd — in Drenthe vooral door de militaire grensbewaking en het bouwen van versperringen bij wegen en bruggen — kwam als nieuwe tak van dienst bij Opbouw Drenthe de organisatie voor *Vrouwelijke Hulpverlening* tot stand, een samenstel van gemeentelijke comité's bestaande uit vertegenwoordigsters van de vrouwenorganisaties, onder voorzitterschap van de burgemeestersvrouw. Op provinciaal niveau werd een comité van dezelfde samenstelling gevormd onder leiding van de echtgenote van de Commissaris der Koningin. De bedoeling was, door middel van deze comité's de georganiseerde vrouwenwereld in

Drenthe snel te kunnen mobiliseren om hulp te verlenen wanneer en waar de omstandigheden dit nodig zouden maken.

De hierboven aangegeven vijf diensten, waarover in de N.D.V. jaargang 1959¹³ uitvoeriger geschreven is, hadden met elkaar gemeen dat ze elk een bepaalde duidelijk omliggende voorziening betekenden, die in een sterk gevoelde behoefte van het Drentse platteland van die jaren voorzag. De functionarissen van Opbouw Drenthe kregen dus geheel andere taken. Hun arbeidsveld werd de gehele provincie, ze waren niet langer manusje van alles, maar deskundig op een bepaald terrein.

Andere door de tijdsomstandigheden ontstane activiteiten van Opbouw Drenthe waren: ontwikkelingswerk in de vorm van cursussen voor jeugdige werklozen door middel van het Instituut voor Jeugd- en Ontwikkelingswerk, en de bouw van een jeugdherberg door jeugdige werklozen in samenwerking met de ambachtsschool in Emmen.

Het werk op economisch en sociaal-hygiënisch gebied ging in de eerste helft van de jaren dertig gewoon door volgens het patroon van de jaren twintig. Langzamerhand echter kwamen er voor de inmiddels tot directeur bevorderde adjunct-secretaris van Opbouw Drenthe andere taken bij, die als voorlopers beschouwd kunnen worden voor het werk van later tot stand komende provinciale diensten en instellingen. Zo werd door hem op verschillende terreinen onderzoek gedaan en gerapporteerd, soms op verzoek van het College van Gedeputeerde Staten, soms op eigen initiatief.

Aan het eind van de jaren dertig was het werk van Opbouw Drenthe in velerlei vorm doorgedrongen tot in alle uithoeken van de provincie. De omzetting van het sociaal-culturele werk van buurthuiswerk in de venen tot provinciale diensten (een omzetting, zich zich grotendeels binnen het beschikbare budget van ± f 33.000,— per jaar voltrok) betekende, dat er een verschuiving plaats vond van directe hulpverlening aan mensen in nood naar service- en dienstverlening aan plaatselijke leiders en vrijwilligers, die het uitvoerende werk deden. Hierbij werd waar mogelijk door verschillende levensbeschouwelijke groeperingen samengewerkt (zoals in het Nijverheidsonderwijs, de Huishoudelijke Voorlichting, de Vrouwelijke Hulpverlening, het Bureau Jeugdzorg en Maatschappelijk Werk) maar waar op principiële gronden door de plaatselijke groeperingen in levensbeschouwelijk gescheiden organisaties werd gewerkt bestond de mogelijkheid dat

Mr. J. T. Linthorst Homan, ± 1927

Gebouw Opbouw Drenthe, Stationsstraat 11, Assen, sinds 1946.

iedere groepering in eigen richting verder geholpen werd, veelal door functionarissen van Opbouw Drenthe, die deze richting zelf toegedaan waren (jeugdwerk, vrouwenverenigingen, zondagscholen etc.). Het Instituut voor Jeugd- en Ontwikkelingswerk, het Bureau Jeugdzorg en Maatschappelijk Werk en de Vrouwelijke Hulpverlening waren in de jaren dertig gehuisvest in een schoollokaal aan de Oostersingel te Assen. Op het eind van de jaren dertig werd Opbouw Drenthe in den lande ook meer en meer bekend. De directeur werd in allerlei kringen uitgenodigd om over het werk te vertellen. In de provincies Groningen en Gelderland werden in navolging soortgelijke organisaties opgericht. In Gelderland volgens de nieuwe beleidsopvattingen, in Groningen nog in de oude vorm van buurthuiswerk.

II.3. *Bezetting, afbraak, noodvoorzieningen en herstel, de jaren veertig*

Bij de inval van de Duitsers op 10 mei 1940 stelde Opbouw Drenthe zich ten dienste van het Provinciale Rode Kruis te Assen. Het bureau (twee kamers aan de Torenlaan!) werd tijdelijk als hoofdkantoor afgestaan en de medewerkers van Opbouw Drenthe hielpen bij allerlei Rode Kruisactiviteiten. Na de capitulatie reisde mr. Cramer naar het door bombardementen zwaar getroffen Rotterdam om Drentse hulp aan te bieden. Ten gevolge hiervan kwamen grote transporten Rotterdamse kinderen naar pleeggezinnen in Drenthe. De Vrouwelijke Hulpverlening verzorgde in samenwerking met functionarissen van Opbouw Drenthe deze kinderuitzending, die behalve organisatorische ook sociaal-hygiënische en sociaal-pedagogische problemen meebracht.

Nog tot augustus 1942 kon het gewone werk van Opbouw Drenthe op vrij normale wijze blijven doorgaan, al waren er wel problemen. In augustus 1942 echter ontving men van de bezettingsautoriteiten het bericht dat Opbouw Drenthe voortaan volgens nationaal-socialistische beginselen geregeerd zou worden en dat hiertoe een gemachtigde, een N.S.B.-figuur uit de provincie, aan het bestuur van Opbouw Drenthe toegevoegd werd. Dit was voor het bestuur van Opbouw Drenthe het teken om af te treden en voor de functionarissen om het werk neer te leggen. Toen daarop volgend het bevel het werk direct te hervatten vergezeld ging van de bedreiging anders ingezet te worden voor de Arbeitseinsatz in Duitse fabrieken, betekende dit voor de functionarissen: weg wezen en onderduiken.

In april 1945 toen de provincie Drenthe bevrijd werd, was Opbouw Drenthe onmiddellijk weer present, zij het met slechts enkele functionarissen en een waarnemend directeur¹⁴ in de persoon van P.J. Duinkerken, hoofd ener school te Emmercompasuum en later lid van Gedeputeerde Staten. In materiële zin stond Opbouw Drenthe voor grote moeilijkheden; vooral gebrek aan huisvesting¹⁵ en vervoer maakten de eerste dagen het werk praktisch onmogelijk.

Hierin kwam snel verandering toen het Militair Gezag ten behoeve van de 'Bijzondere Jeugdzorg' een beroep deed op Opbouw Drenthe. Eén der functionarissen¹⁶ werd gemilitariseerd, er kwam een auto, een vleugel van het provinciehuis werd tijdelijk ter beschikking gesteld als bureau en zo kon het eerste noodwerk na de bevrijding beginnen, bestaande uit de zorg voor \pm 2.000 kinderen van geïnterneerde N.S.B.-ouders uit andere provincies, die zich door de oorlogsomstandigheden in Drenthe bevonden. Er moesten op korte termijn nood-kindertehuizen ingericht worden, wat bij de totale ontreddering van die dagen en het gebrek aan textiel, zeep en voedsel geen kleinigheid was.

Na verloop van tijd kwamen er andere noodwerkzaamheden bij. Landelijke hulporganisaties, in het eerder bevrijde zuiden of tijdens de bezetting illegaal voorbereid, zoals de HARK (Hulpactie Rode Kruis) en Nederlands Volksherstel, kwamen naar Drenthe. Er volgden contacten met Opbouw Drenthe, er dreigden doublures, speciaal met Nederlands Volksherstel, dat min of meer volgens het model van Opbouw Drenthe voorbereid was. In andere provincies vond men een maagdelijk terrein, in Drenthe stuitte men op Opbouw Drenthe. Nog weer later werd de nazorg van politieke delinquenten bij Opbouw Drenthe ondergebracht.

Onder de hand werd getracht alle voor-oorlogse activiteiten weer op de been te brengen, hetgeen met sommige diensten snel en met andere slechts langzaam gelukte mede omdat verschillende functionarissen na de oorlog niet terug kwamen.

Kort na de oorlog kreeg Opbouw Drenthe in Assen het gebouw Stationsstraat 11 ter beschikking. In Emmen van waaruit vooral Zuid-Oost Drenthe bewerkt werd kreeg men eveneens een gebouw toegewezen: Boslaan 135. In 1948 werd om verschillende redenen de *Centrale Vereniging voor de Opbouw van Drenthe* formeel omgezet in de *Stichting Opbouw Drenthe*¹⁷. In de andere provincies van Nederland waren na de oorlog ook 'Opbouw-

organen' tot stand gekomen naar het Drentse voorbeeld en als voortzetting van het tijdelijk werk van Nederlands Volksherstel. De statuten van de Stichting Opbouw Drenthe werden enigszins in overeenstemming gebracht met die van de zusterorganen. In het jaar 1948 ontving Opbouw Drenthe naast een rijkssubsidie van het Ministerie van Sociale Zaken voor het eerst ook provinciaal subsidie. Ook werd het langzamerhand mogelijk in de provincie Drenthe zelf uit particuliere bron gelden bijeen te brengen voor sociaal-culturele en sociaal-hygiënische doeleinden. De in 1947 begonnen en in 1976 nog steeds bestaande jaarlijkse collecte Oktobermaand-Drenthemaand, georganiseerd door de Vrouwelijke Hulpverlening, werd hiervoor het instrument¹⁸.

In de na-oorlogse periode ontstond uit de economische commissie van Opbouw Drenthe het Drents Economisch Technologisch Instituut (DETI), als zelfstandig orgaan. Sindsdien verdween de economische opbouw als doelstelling uit het arbeidsveld van Opbouw Drenthe. Ook de schoolartsendienst in Zuid-Oost Drenthe verdween uit het pakket van Opbouw Drenthe en werd aangesloten bij andere schoolartsendiensten in de provincie.

Op het eind van de jaren veertig was het werk van Opbouw Drenthe weer volledig in zijn voor-oorlogse omvang en intensiteit herleefd, nog vermeerderd met een aantal tijdelijke nood-activiteiten. Maar er zat verandering in de lucht. Meer en meer bleek dat door de Tweede Wereldoorlog en alles wat daarop volgde, internationaal en nationaal de gehele wereld, ook Nederland en evenzeer Drenthe aan het veranderen waren, zodat de voorzieningen en werkvormen op sociaal-cultureel gebied van de jaren dertig en veertig niet meer toereikend bleken te zijn voor de nieuwe aangebroken tijd. Deze veranderingen manifesteerden zich in de jaren vijftig steeds duidelijker en werkten bepalend in op de ontwikkeling van Opbouw Drenthe in het nu volgende decennium.

Het werk en de werkers

De mensen, die in de periode 1930-1950 aan het werk van Opbouw Drenthe gestalte gaven, kunnen in vergelijking met die van de jaren twintig, gerust de werkers van het *tweede* uur genoemd worden. Zij waren het die in eerste instantie de re-organisatie van het werk omstreeks 1930 uitwerkten. Enkele van hen begonnen hun loopbaan nog als directrice van een buurthuis in de

venen. Zij waren echter aangesteld met de wetenschap dat dit werk zou verdwijnen en dat hen in de nieuwe werkwijze bepaalde andere (meer gespecialiseerde) taken op provinciaal niveau wachtten. De werkers van het tweede uur verhuisden al gauw van het buurthuis naar Emmen of Assen om van daaruit de provincie in te gaan. Zij waren avond aan avond op pad om cursussen of lessen te geven, bijeenkomsten te organiseren of met commissies te vergaderen. Zij stuitten al werkende op behoeften en tekorten van de plaatselijke samenlevingen, die om voorzieningen vroegen en trachtten dan door middel van de nu bij Opbouw Drenthe voorgeschreven functies van adviseren, stimuleren en service verlenen, overleg en samenwerking op plaatselijk niveau tot stand te brengen en te bevorderen dat plaatselijke problemen door de plaatselijke leidende figuren in verenigings-, jeugd- en kerkelijk leven, soms met de hulp van de gemeentelijke overheid, opgelost werden.

De contacten tussen plaatselijke leiders en de medewerkers van Opbouw Drenthe leidden niet alleen tot hechte vriendschappen, maar ook tot kwaliteitsverbetering van het sociaal-culturele werk en tot voorzieningen, die elders op het platteland van Nederland in die tijd ongekend waren. Het zijn ook de werkers van het tweede uur geweest, die aangevuurd door mr. Cramer in augustus 1942 onmiddellijk inzagen dat de geest waarin Opbouw Drenthe werkte ten enemale onverenigbaar was met nationaal-socialistische filosofieën en praktijken. Zij legden het werk van de ene op de andere dag neer en aanvaardden de consequenties en onzekerheden van een onderduikersbestaan.

III. DRENTHE IN DE STROOMVERSNELLING, OPBOUW DRENTHE IN DE JAREN 1950-1970

In de jaren vijftig begon de provincie Drenthe in een ongekend snel tempo te veranderen, economisch en sociaal. Veranderingen allerwege, in dorp en stad, voor jong en oud, voor man en vrouw, bij het dagelijks werk en in de vrije tijd.

III.1. *Drenthe in de stroomversnelling, economisch en sociaal*

De economische veranderingen, resulterend in industrialisatie en agrarische sanering vonden hun oorzaak vooral in het na-oorlogse economische beleid

op nationaal niveau, waarbij streven naar volledige werkgelegenheid, welvaart voor allen en opvoering van de productiviteit centraal stonden. Voor economisch zwakke gebieden zoals Z.O. Drenthe werden bijzondere mogelijkheden geopend. De droom van de jaren twintig en dertig werd eindelijk werkelijkheid; Z.O. Drenthe kreeg industrie! De economische situatie van het (te) kleine boerenbedrijf werd aangepakt door bedrijfsvergroting, ruilverkaveling 'nieuwe stijl' en uitstoting van overtollige arbeidskrachten. Deze laatsten vonden in de industrie- en dienstensector een nieuw bestaan. In alle gemeenten verrezen nieuwe woonwijken, de grotere kernen verstedelijkten snel. De welvaart nam zichtbaar toe.

Economische veranderingen brachten sociale veranderingen met zich mee. Industriearbeid betekende een geregeld gezinsinkomen evenals meer en anders verdeelde vrije tijd. Het gezinsleven onderging hiervan de gevolgen, er was meer geld beschikbaar voor de eerste levensbehoeften, huisvesting, kleding en voeding. De kinderen volgden in grote getale voortgezet onderwijs en de beroepskeuze-mogelijkheden namen in het meer industriële klimaat snel toe. In de dorpen vestigden zich nieuwe inwoners van buitenaf, forensen en gepensioneerden, vaak trok de jeugd weg. De sport ging een grotere plaats innemen. Door dit alles veranderden ook het dorpsleven en het geijkte patroon van jeugd- en verenigingswerk. Toen daarbij op het eind van de jaren vijftig de televisie op grote schaal ingang vond en in de loop van de jaren zestig de personenauto op het Drentse platteland een levensnoodzakelijkheid werd was het vroegere isolement van de Drentse dorpen geheel opgeheven.

III.2. *Veranderingen in het sociaal-culturele beleid*

Ook het sociaal-culturele beleid veranderde in de jaren vijftig. Het feit, dat op nationaal niveau en daarop aansluitend op het gemeentelijke en provinciale vlak, het beleid niet alléén op *welvaart*, maar ook op *welzijn* gericht werd, betekende dat ook verbetering van het sociaal-culturele klimaat nastreefde werd. Het in 1952 tot stand tekomen Ministerie van Maatschappelijk Werk¹⁹ speelde hierbij een grote rol. Het streefde een sociale begeleiding van de economische ontwikkelingen na en bevorderde door middel van subsidieregelingen het tot stand komen van nieuwe sociaal-culturele voorzieningen. Naast het economisch ontwikkelingsbeleid ontstond een sociaal-cultureel 'ontwikkelingsgebieden'-beleid, dat veelal door verdub-

beling van het rijkssubsidie de in deze gebieden bestaande achterstand trachtte op te heffen. Het ontwikkelingsgebieden-beleid, waarin uiteindelijk de gehele provincie Drenthe betrokken werd, was wel een enigszins gedecentraliseerd beleid. Er werd een provinciale commissie ingesteld, om plannen en aanvragen te beoordelen, te coördineren en via Gedeputeerde Staten bij het Ministerie van Maatschappelijk werk in te dienen. De discussies over dit beleid werden dus niet alleen in Den Haag gevoerd. Opbouw Drenthe had in deze Provinciale Plancommissie zitting en voerde het secretariaat. De provincie Drenthe heeft van dit beleid, waardoor zowel nieuwe diensten op sociaal-cultureel gebied opgezet konden worden als een groot aantal materiële voorzieningen zoals dorpshuizen, sportaccommodaties, kruisgebouwen, zwembaden, bibliotheken en jeugdwerkaccommodaties tot stand kwamen, in ruime mate geprofiteerd.

In de jaren vijftig nam door uitbreiding van de sociale wetgeving, ook de sociale zekerheid toe. Bijzonder belangrijk was hierbij de invoering van de A.O.W., waardoor de financiële situatie van de bejaarden belangrijk verbeterde en in de jaren zestig de invoering van de Bijstandswet.

De overheidstaken op sociaal-cultureel terrein en niet alleen die van het rijk, maar ook van provincies en gemeenten namen belangrijk toe. Vele Drentse gemeenten namen zelf maatschappelijke werksters in dienst en stelden diensten of afdelingen voor sociale zaken in. Het Ministerie van Maatschappelijk Werk vestigde in alle provincies en dus ook in Drenthe provinciale bureaux, van waaruit voorlichtend, stimulerend en adviserend op het particulier initiatief en op de lagere overheden ingewerkt werd.

Echter niet alleen de taken van de overheid, maar ook die van het particulier initiatief breidden zich uit. Het Ministerie van Maatschappelijk Werk zag namelijk het uitvoerende werk op sociaal-cultureel terrein en het tot stand brengen van nieuwe voorzieningen op dit gebied in de eerste plaats als taak van het particulier en kerkelijk initiatief. Dit particulier en kerkelijk initiatief was in Nederland op verschillende levensbeschouwelijke stromingen gebaseerd. Deze werden in hun verscheidenheid door de rijksoverheid erkend en door middel van subsidieregelingen financieel in staat gesteld allerlei werkzaamheden op sociaal-cultureel terrein ter hand te nemen. De kerken speelden bij dit alles een belangrijke rol²⁰. Zij waren ten volle bereid de door de overheid grotendeels gefinancierde nieuwe taken op zich te nemen. Naast initiatieven van Nederlands Hervormde, Gereformeerde en

Rooms-Katholieke zijde ontstond voor de niet kerkelijk gebonden en Humanitas als vierde groepering.

Sterk bevorderd door de beleidslijnen en de daarop gebaseerde subsidieregelingen van het Ministerie van Maatschappelijk Werk was de verzuiling van het maatschappelijk werk, ook in Drenthe in de jaren vijftig een feit geworden, ten verdriete overigens van Opbouw Drenthe, dat op dit terrein reeds lang tevoren samenwerking tot stand gebracht had.

III.3. *Veranderingen in het arbeidsveld*

Door de hierboven geschetste ontwikkelingen ontstond in Nederland en ook in Drenthe een geheel nieuwe organisatiestructuur van het maatschappelijk en later ook van andere vormen van sociaal-cultureel werk. Plaatselijke en provinciale instellingen werden in hun beleid sterk beïnvloed door hun landelijke top-organisaties. Ook de gemeentelijke overheid had in zekere zin een landelijke top in de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, die op allerlei terreinen de gemeentebesturen van voorlichting en advies diende. In de jaren vijftig kwam het sociaal-cultureel beleid in Drenthe dus sterk onder invloed te staan van op landelijk niveau door verschillende groeperingen bepaalde beleidslijnen. Naast de hierboven geschetste ontwikkelingen waardoor het gehele arbeidsveld van het sociaal-culturele werk in Drenthe sterk veranderde, waren er nog andere krachten werkzaam. Door de na-oorlogse snelle ontwikkeling van de sociale wetenschappen ontstond meer kennis van en inzicht in de gevolgen van sociale veranderingen en de achtergronden van sociale nood. Methoden en technieken voor een doelmatiger hulpverlening werden in het maatschappelijk werk ontwikkeld (o.a. Social Case Work). Nieuwe vormen van sociale arbeid, gericht op de ontwikkeling van buurt, dorp, stadswijk of streek, werden veelal naar voorbeelden uit het buitenland theoretisch en praktisch uitgewerkt voor de Nederlandse samenleving. In de vorm van Groepswork, Opbouwwerk en Samenlevingsopbouw ontstonden nieuwe aanzetten in het streven naar welzijn van groepen en samenlevingsverbanden.

Bij het ontstaan van nieuwe behoeften en het ontwerpen van nieuwe voorzieningen op sociaal-cultureel gebied bleken onderzoek en planning noodzakelijk. Ook hiervoor werden methoden en technieken uitgedacht en in de praktijk gebracht. Deze landelijke ontwikkelingen hadden hun weerslag

ook in Drenthe. Toenemende deskundigheid en de financiële mogelijkheden deskundige krachten te werk te stellen voerden tot specialisering, die organisatorisch gestalte kregen in een groot aantal gespecialiseerde instellingen. Vele van deze instellingen kwamen in Drenthe tot stand door middel van Opbouw Drenthe, zoals de Psychiatrische Voor- en Nazorg Dienst (later de Stichting voor de Geestelijke Volksgezondheid), het Medisch Opvoedkundig Bureau, de Provinciale Plattelands Bibliotheek, de Provinciale Stichting ter bevordering van het Gespecialiseerd Gezins- en Wijkwerk, het Vormingswerk voor de Bedrijfsjeugd. Door deze ontwikkelingen was het beeld van de in Drenthe bestaande activiteiten op sociaal-cultureel gebied, zowel inhoudelijk als organisatorisch, aan het eind van de jaren vijftig wel totaal verschillend van dat van de jaren dertig en veertig. Was toen Opbouw Drenthe het enige centrale orgaan, dat met een beperkt aantal beroepskrachten en vele vrijwilligers de provincie Drenthe op sociaal-cultureel gebied ter beschikking stond, in de jaren vijftig en zestig werd Drenthe langzamerhand overdekt met een net van naar levensbeschouwing en/of werksoort gedifferentieerde organisaties op sociaal terrein, die tezamen over een zeer groot aantal deskundige, al of niet gespecialiseerde beroepskrachten beschikten²¹. Het vrijwilligerswerk viel in die jaren in ongenade!

III.4. *Veranderingen bij Opbouw Drenthe*

Dat de snel veranderende Drentse samenleving ook Opbouw Drenthe niet ongemoeid kon laten spreekt wel vanzelf. In het begin van de jaren vijftig waren het vooral nieuwe behoeften, die om nieuwe voorzieningen vroegen, waardoor Opbouw Drenthe nieuwe taken kreeg. Op het eind van de jaren veertig was de gezinsverzorging als nieuwe werksoort ontstaan, in de jaren vijftig begon de bejaardenzorg zich als een afzonderlijke tak van werkzaamheden te ontwikkelen: de zorg voor probleemgezinnen, het buurt- en dorpshuiswerk en het algemeen maatschappelijk werk dienden zich, gestimuleerd door nieuwe financiële mogelijkheden, als afzonderlijke werksoorten aan. Aan Opbouw Drenthe de taak, de tot standkoming van een zo verantwoord mogelijk net van voorzieningen op diverse terreinen in de provincie Drenthe te bevorderen, door adviserend, stimulerend en coördinerend samen te werken met de organen van overheid en particulier initiatief. Het feit, dat òf de overheid òf het particulier initiatief, de twee grondpijlers van Opbouw Drenthe, nieuwe taken ter hand namen, waarb

het particulier initiatief in een tot dusver voor Drenthe ongekend verzuild organisatiepatroon begon te werken, had vanzelfsprekend ook grote invloed op het functioneren van het opbouw-orgaan zelf. Vooral de instelling van de 'Provinciale Samenwerkingsorganen op levensbeschouwelijke grondslag op het gebied van het maatschappelijk werk', dus de provinciale bureaux van de vier zuilen (Ned. Herv., Gereformeerd, R.K. en Humanitas) had ingrijpende gevolgen voor structuur en functie van Opbouw Drenthe. Wat de bestuursamenstelling betreft bleef onverminderd gelden dat de voornaamste geestelijke en maatschappelijke stromingen vertegenwoordigd dienden te zijn, evenals de overheid. Om representatief te zijn kon echter niet langer volstaan worden met de opname van enkele door het bestuur zelf gekozen vertrouwenspersonen van de verschillende richtingen. Deze hadden zich inmiddels georganiseerd in verenigingen, stichtingen, bonden en raden en wensten nu zelf vertegenwoordigers aan te wijzen in het bestuur van Opbouw Drenthe. En zo zien we dan in de jaren vijftig de levensbeschouwelijke samenwerkingsorganen, de vakbeweging, de landhouworganisaties, de vrouwenverenigingen en sectoren als industrie, landbouw, volksgezondheid, etc. gerepresenteerd worden in het Algemeen Bestuur van Opbouw Drenthe, dat in die jaren tussen de veertig en vijftig leden telde. Een selectie hieruit vormde het dagelijks bestuur, waarin wel steeds de vier eerder vermelde provinciale samenwerkingsorganen op levensbeschouwelijke grondslag zitting hadden. De overheden waren in het dagelijks bestuur, wat de rijksoverheid betreft vertegenwoordigd door het Provinciale Bureauhoofd van het Ministerie van C.R.M. en de inspecteur van de Volksgezondheid, de provinciale overheid door een lid van Gedeputeerde Staten en de gemeentelijke overheden door een afgevaardigde van de afdeling Drenthe van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Deze organisatorisch-structurele verandering had grote invloed op de besluitvaardigheid van het dagelijks bestuur. Dit bestond nu niet langer uit een aantal *individuele personen* van verschillende richting uit de kringen van overheid en particulier initiatief tezamen gekomen om de doeleinden van Opbouw Drenthe te verwezenlijken, maar uit een groep van rechtstreeks door organisaties aangewezen representanten. Het begrip 'achterland' werd erg belangrijk. Voor vele zaken moesten de bestuursleden hun 'achterland' raadplegen. Deze waren het dan vaak niet eens zodat langdurig overleg nodig was om tot een positief of negatief besluit of tot een compromis te

komen. Door het tot stand komen van de provinciale samenwerkingsorganen op levensbeschouwelijke grondslag was er bovendien een beleidsvlak tussen Opbouw Drenthe en het grondvlak, de plaatselijke samenleving, gekomen. Ieder levensbeschouwelijk provinciaal orgaan had een eigen adviserende, stimulerende en samenwerking bevorderende taak binnen zijn eigen levensbeschouwelijk deel van het grondvlak²², waar ook door het Provinciale Bureau van het Ministerie van C.R.M. over vele (subsidiabele) voorzieningen intensief voorgelicht, gestimuleerd, geadviseerd en begeleid werd. Opbouw Drenthe werd ook nog wel geraadpleegd vooral door de gemeentelijke en provinciale overheid en ook wel wanneer het om samenwerking tussen overheid en particulier initiatief ging.

Wat de functies van Opbouw Drenthe betreft: deze waren in het Stichtingsstatuut van 1948 ruim omschreven. Kort samengevat kwamen ze neer op het bevorderen van overleg en samenwerking tussen particuliere instellingen werkzaam op sociaal-cultureel en sociaal-hygiënisch terrein en tussen deze en de overheid, het stimuleren van het werk dezer instellingen, het instellen van onderzoekingen, het uitbrengen van adviezen, het nemen van initiatieven ter voorziening in geconstateerde behoeften, het verlenen van diensten.

Het samenstel van deze functies bleef in de jaren 1950-1970 in stand maar de accenten verschoven. Viel voor de oorlog de nadruk op het verlenen van diensten, in de periode 1950-1970 werd het bevorderen van overleg en samenwerking tussen de vele nieuw ontstane organen en instellingen en tussen deze en de overheid van grotere betekenis. Ook ging de onderzoek-functie een belangrijker rol spelen. In de jaren vijftig werd mede hiervoor de eerste socioloog bij Opbouw Drenthe aangesteld. De adviserende functie kreeg vastere vormen en nieuwe inhoud, vooral in de zin van beleidsvoorbereidende adviezen aan de provinciale en gemeentelijke overheden over onderwerpen als dorpshuisvoorzieningen, bejaardentehuizen, aanstelling van maatschappelijke werkers, subsidies aan tal van instellingen op sociaal-cultureel gebied.

Het probleem, dat op provinciaal niveau langzamerhand een veelheid van adviserende instanties ontstaan was van verschillende levensbeschouwelijke richting en op verschillende meer of minder gespecialiseerde terreinen, bracht Opbouw Drenthe er toe voor deze terreinen (zoals gezinsverzorging, bejaardenzorg, buurt- en dorpshuiswerk, probleemgezinnen, woonwag-

werk etc.) *provinciale commissies* in het leven te roepen, waarin zitting hadden alle op provinciaal niveau hierbij betrokkenen (zoals het bureauhoofd van CRM, de directeurs van de levensbeschouwelijke organen, maar ook de inspecteur van de volksgezondheid, een vertegenwoordiger van de P.P.D., de secretaris van de provinciale plancommissie, een lid van Gedeputeerde Staten en van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten). Aan deze commissies werden op bepaalde terreinen door het bestuur de functies van Opbouw Drenthe gedelegeerd. Het zijn deze commissies geweest, die in de jaren vijftig en zestig zeer belangrijk werk hebben gedaan bij de planning, oprichting en begeleiding van nieuwe voorzieningen. Door deze commissies ontstond er althans op provinciaal niveau geregeld contact, overleg en soms samenwerking tussen de verschillende instellingen en diensten en werd het mogelijk een gezamenlijk beleid op te bouwen en gezamenlijk een zekere planning in onderdelen voor te bereiden. Ook konden hierdoor gezamenlijk opgestelde beleidsadviezen aan de overheden uitgebracht worden. Door het werk van deze commissies waarvan het voorzitterschap door een lid van het dagelijks bestuur en het secretariaat door een functionaris van Opbouw Drenthe vervuld werd ontstond op nieuwe werkerterreinen, zoals de bejaardenzorg, een grote mate van deskundigheid waardoor men in staat was initiatiefnemers op plaatselijk niveau voor te lichten en overheden op verantwoorde wijze te adviseren. Al samenwerkend in commissieverband vormde zich onder de deelnemers een zekere communis opinio over de wijze waarop en de vormen waarin bepaalde nieuwe voorzieningen in de Drentse samenleving het best gerealiseerd konden worden. Van hieruit kwam men soms als vanzelf tot een gemeenschappelijke planning van bepaalde voorzieningen. De totstandkoming van een geheel nieuwe voorziening als de Provinciale Plattelandsbibliotheek werd door een commissie van Opbouw Drenthe zo grondig voorbereid, dat de eerste subsidieaanvraag bij de provincie als een hamersuk door de Statenvergadering ging.

Het was vooral door hun bijdragen aan het commissiewerk dat vertegenwoordigers van overheid en particulier initiatief daadwerkelijk aan Opbouw Drenthe medewerkten. De verschillende Gedeputeerden, die in de loop der jaren als lid van het dagelijks bestuur en als zodanig als voorzitter van bepaalde provinciale commissies van Opbouw Drenthe optraden, werkten zich geheel in de onderhavige materie in. Zij raakten volkomen

thuis in de welzijnssectoren, die in hun commissie aan de orde kwamen en kenden de problematiek van binnen uit. Door het commissiewerk, waaraan ook door provinciale ambtenaren werd deelgenomen ontstonden in die jaren zeer sterke banden met de provinciale overheid. Tot op zekere hoogte kon van de commissievoorzitters, afkomstig uit de particuliere sector hetzelfde gezegd worden.

De resultaten van het commissiewerk, dat overigens ook wel eens minder gunstig verliep, werden zichtbaar in een groot aantal nieuwe voorzieningen in de Drentse samenleving, zoals dorpshuizen, bejaardentehuizen, de Provinciale Plattelandsbibliotheek en in allerlei vormen van al of niet gespecialiseerde maatschappelijke dienstverlening, zoals gezinsverzorging, maatschappelijk werk, etc.

De nieuwe ontwikkelingen waren vanzelfsprekend ook van invloed op de oude diensten van Opbouw Drenthe, stammend uit de jaren dertig en veertig. Hiervan werd successievelijk een groot deel afgestoten, hetzij omdat ze achterhaald waren, hetzij omdat ze over konden gaan in zelfstandige instellingen.

Toch kwamen er ook weer enkele nieuwe onderdelen bij. In het begin van de jaren vijftig droeg Nederlands Volksherstel de Berkenhof, vakantie- en rusthuis voor vrouwen te Zuidlaren, aan Opbouw Drenthe over²³. In de jaren dertig werd vanuit de Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande begonnen met cursussen 'Meer bewegen voor ouderen'. Deze cursussen, later losgemaakt uit het verband van de Huishoudelijke Voorlichting bleven onder Opbouw Drenthe ressorteren.

Zoals uit het bovenstaande reeds is gebleken valt er geen duidelijke scheidingslijn in de ontwikkelingen aan te geven tussen de jaren vijftig en zestig. In de jaren vijftig optredende tendensen en de door het beleid in gang gezette veranderingen werkten in de jaren zestig gestadig door. Aan de welvaart scheen geen einde te komen, er was steeds geld voor nieuwe voorzieningen, er was steeds animo om nieuwe organisaties in het leven te roepen, de deskundigheid te vergroten en de specialisaties uit te breiden en Opbouw Drenthe deed hier braaf aan mee! Naast de uitvoerende werkers op plaatselijk niveau ontstond een hele groep van functionarissen om het werk van de eerstgenoemden te begeleiden, te vervolmaken of te organiseren zoals: supervisors, consultants, stafmedewerkers, directeuren en onderdirecteuren.

Ondanks alle voorspoed en snelle ontwikkeling op het sociaal-culturele terrein waren er toch op het eind van de jaren zestig in het welzijnsveld en zeker ook bij Opbouw Drenthe gevoelens van onbehagen en er rezen vragen zoals: waren er niet te veel organisaties ontstaan, die elkaar soms overlapten? Was de levensbeschouwelijke opsplitsing wel steeds zinvol en reëel? Wat stelde bij Opbouw Drenthe de representatie van de verschillende groeperingen en sectoren in het bestuur en in de commissies eigenlijk voor uit een oogpunt van 'democratisering vanuit het grondvlak'? Deze term maakte op het eind van de jaren zestig veel opgang en was door C.R.M. zelfs als een richtlijn voor het beleid aanvaard.

Ook in de interne organisatie van Opbouw Drenthe riep op het eind van de jaren zestig allerlei vragen op. Het apparaat was bij voortduring overbelast, er bestond behoefte aan een nieuwe werkindeling, waarbij een overzichtelijker geheel zou ontstaan. Hiervoor werden in 1969 plannen gemaakt, die in de jaren zeventig tot uitvoering zouden komen.

Tenslotte nog een enkel woord over de medewerkers van Opbouw Drenthe in de periode 1950-1970. Het zou een omissie betekenen wanneer onder de medewerkers van Opbouw Drenthe niet ook de vele bestuursleden en voor de leden van het dagelijks bestuur vermeld werden. Zij waren het toch maar die de besluitvorming tot stand brachten in vaak langdurige en soms langdradige vergaderingen. Het voorzitterschap van Opbouw Drenthe werd in deze jaren nog steeds q.q. door de Commissaris der Koningin waargenomen: tot 1951 door mr. dr. R.H. Baron de Vos van Steenwijk, van 1951-1964 door mr. J. Cramer, van 1964 af door mr. K.H. Gaarlandt. Als directeuren traden op: tot juli 1951 mr. J. Cramer, van 1951 tot september 1969 J. Boer, van september 1969 af mr. A. Hijmans. Met de medewerkers uit het tijdvak 1950-1970 zijn we tenslotte aangekomen bij de werkers van het derde uur! De snelle veranderingen van de jaren vijftig vereisten in vele gevallen anders gerichte en anders opgeleide werkers. Op enkele uitzonderingen na veranderde dan ook in de jaren vijftig de gehele ploeg, waarbij opvallend was dat er meer mannelijke medewerkers kwamen, meer wetenschappelijk geschoolden en minder met charismatische gaven toegeruste krachten. Enkele oude medewerkers groeiden met de veranderingen mee. Zij volgden zo nodig nieuwe en aanvullende opleidingen en vormden niet zelden de kern van de kern bij het uitdenken en uitwerken van nieuwe werkwijzen en methoden in het opbouwwerk, bij de sociale planning en in het werken met

commissies. 'Werken' bij Opbouw Drenthe betekende in deze jaren vooral: vergaderen!

IV OPBOUW DRENTHÉ EN HET MODERNE WELZIJNSBELEID, 1970-1976

Omstreeks 1970 blijkt er, evenals in 1930 en 1950 weer een keerpunt te zijn ontstaan in het werk en in de organisatiestructuur van Opbouw Drenthé. Veranderingen, die ditmaal minder voortkomen uit specifieke ontwikkelingen binnen de provincie Drenthé dan uit veranderingen in de Nederlandse samenleving in het algemeen en uit veranderde inzichten in het welzijnsbeleid in het bijzonder.

IV.1. *Veranderingen in de Nederlandse samenleving van directe of indirecte betekenis voor het welzijnsbeleid*

Het reeds in het vorige hoofdstuk gesignaleerde onbehagen van de late jaren zestig zette zich in de jaren zeventig voort, zich uitend in maatschappijkritiek, in de roep om verandering van sociale structuren, in de strijd tegen gevestigde belangen, in polarisering, sociale actie en in eisen van inspraak bij en openheid in het bestuurlijk beleid. De economische groei stagneerde, de werkloosheid nam verontrustende vormen aan, vooral in Zuid-Oost Drenthé, van ouds een economisch zorgenkind. Maar er was meer aan de hand. Steeds duidelijker werd dat, ondanks de vele welzijnsvoorzieningen, de moderne mens zich in zijn goed geoutilleerde samenleving toch heel vaak niet wél bevond. Er ontstonden weerstanden tegen vele zaken, die in de jaren vijftig als begerenswaardig gezien werden. Het rapport van de Club van Rome, hoezeer ook omstreden, opende toch de ogen voor het feit dat er grenzen zijn aan de natuurlijke hulpbronnen, een feit dat door de energie-crisis van 1973 nog eens duidelijk aan den lijve ondervonden werd. De vervuiling van het milieu zaaide verontrusting en riep tegenkrachten op: de bureaucratie, ook in het welzijnswerk, veroorzaakte ergernis; de veelheid van instellingen en bureaux werkte verwarrend en vervreemdend. Er werd naarstig gezocht naar 'alternatieve' mogelijkheden om het menselijk bestaan in de moderne wereld meer leefbaar te maken.

IV.2. *De visie van C.R.M. op een modern welzijnsbeleid*

Het C.R.M.-beleid droeg van de hierboven gesignaleerde verandering in de

samenleving ook de sporen, alleen reeds door het feit dat de tijd van overvloed voorbij was. Er moest bezuinigd en gekort worden. Er was kritiek en ook wel zelfkritiek²⁴ op de 'wilde groei' van instellingen en diensten uit voorbije jaren. En zo ontstonden er – reeds in de late jaren zestig voorbereid – bij C.R.M. nieuwe inzichten en nieuwe plannen voor een modern welzijnsbeleid. Dit beleid was er op gericht de verschillende gesubsidiëerde welzijnsvoorzieningen beter op elkaar af te stemmen om tot een meer samenhangend geheel te komen. Dit zou mogelijk zijn wanneer de voorzieningen vanuit centrale punten, waar het geheel te overzien was, gepland werden. Om dit beleid gestalte te geven dacht men aan herstructurering van hiertoe geëigende organen op gemeentelijk en provinciaal niveau, waar een zekere gecoördineerde planning van voorzieningen zou moeten plaats vinden. Een en ander werd vastgelegd in het zgn. Memorandum²⁵, dat tevens een aanloop betekende tot een wettelijke regeling in de toekomst. Dit Memorandum ging in het begin van de jaren zeventig als discussiestuk door het land, zaaide de nodige onrust en bracht op zichzelf reeds een aantal veranderingen te weeg. Wij beperken ons tot datgene wat voor de positie van Opbouw Drenthé van direct belang was. In de eerste plaats was dan belangrijk, dat er volgens de beleidsvisie van C.R.M. op provinciaal niveau een soort radenstructuur moest komen. Gedacht werd aan een culturele raad, een jeugdraad, een sportraad, een raad voor de maatschappelijke dienstverlening en een raad voor de volksgezondheid. Deze raden zag men als overkoepelende organen voor verschillende sectoren, die tezamen het gehele terrein van het sociaal-cultureel welzijn omvatten. De raden, door C.R.M. 'functionele' raden genoemd zouden samen moeten werken in een centrale raad: 'het provinciaal opbouworgaan nieuwe stijl', ook wel Provinciaal Orgaan voor Overleg en Advies genoemd. Dit orgaan werd door C.R.M. gezien als centraal punt van waaruit een aantal z.g. 'generale' functies, zoals: onderzoek, documentatie en voorlichting, sociale planning, bevordering van deelneming door de bevolking en bevordering van overleg tussen de betrokken instanties, uitgeoefend zouden worden ten behoeve van elk der sectoren of van het sociaal en cultureel welzijn als geheel.

IV.3. *De situatie in de provincie Drenthé*

De beleidsvisie van C.R.M., neergelegd in het Memorandum, was ongewijfeld het resultaat van een knap stuk denkwerk, echter de reële situatie in

verschillende provincies en ook in Drenthe zag er omstreeks 1970 nog wel wat anders uit. Er bestond toen in Drenthe al wel een Culturele Raad, voortgekomen uit en nauw gelieerd aan het Drents Genootschap, er bestond een Drentse Jeugdraad, voortkomen uit een provinciale commissie van Opbouw Drenthe, er was een Sportraad en een Raad voor de Volksgezondheid. Met de voorbereiding van een Raad voor de Maatschappelijke Dienstverlening was men bezig. De raden waren er dus wel ongeveer. Een andere vraag was of zij bereid zouden zijn in een 'opbouworgaan nieuwe stijl', hetgeen betekende een geherstructureerd Opbouw Drenthe, samen te werken. Over de gehele situatie bestonden sterke gevoelens van onbehagen. De functionele raden vreesden verlies van eigen identiteit en overheersing door Opbouw Drenthe. Maar ook bij Opbouw Drenthe bestonden weerstanden en bezwaren. Men wenste geen orgaan te worden waar de functionele raden de dienst uit maakten. Men wilde de handen vrij houden om eventueel ook andere taken dan de zgn. 'generale' functies uit te oefenen. Men wilde geen raad van raden worden maar ook op meer directe wijze verbonden blijven met de Drentse samenleving in haar verschillende groeperingen en instellingen.

Hoewel er in eerste instantie slechts sprake was van een door C.R.M. ter discussie gestelde nota werd op het provinciale vlak door alle instanties, die voor hun voortbestaan van C.R.M.-subsidies afhankelijk waren, ernstig met deze mogelijke toekomstige ontwikkeling rekening gehouden, ook door Opbouw Drenthe.

IV.4. *Veranderingen bij Opbouw Drenthe*

Zo begonnen reeds in het jaar 1969 bij Opbouw Drenthe besprekingen over herstructurering van het orgaan, min of meer in overeenstemming met de beleidsvisies van C.R.M. Het werd 1972 voor de nieuwe structuur in de vorm van een gewijzigde bestuurssamenstelling gerealiseerd kon worden. De kern van de herstructurering was de ruime plaats, die door de functionele raden ingenomen ging worden. Overigens bleven in het bestuur, zoals eerder: de vakbeweging, de ondernemers (landbouw en industrie), de vrouwenverenigingen, de kerken en de provinciale levensbeschouwelijke samenwerkingsorganen, evenals vanzelfsprekend de overheden. Het aantal leden kon ondanks de uitbreiding met vertegenwoordigers van de functionele raden wat geringer worden. Er werd geen dagelijks bestuur gekozen

maar overeengekomen dat het hele bestuur eens per maand zou vergaderen. Hiermee werd tegemoet gekomen aan het vaak geuite bezwaar dat de leden van het algemeen bestuur, dat slechts twee maal per jaar pleegden bijeen te komen, onvoldoende op de hoogte waren en te weinig inspraak hadden. Door dit alles werd een statutenwijziging wel noodzakelijk. Deze had echter in 1976 nog niet plaats gevonden, hoewel veel voorbereidend werk verricht was. Toen in het jaar 1974 mr. K.H. Gaarlandt wegens pensionering aftrad als Commissaris der Koningin in de provincie Drenthe en daarmee als voorzitter van Opbouw Drenthe werd, in overeenstemming met afspraken bij de bestuurlijke herstructurering gemaakt, de bijna vijftig-jarige traditie dat de Commissaris der Koningin voorzitter van Opbouw Drenthe was, verbroken. Het bestuur kon voortaan zelf 'uit zijn midden of daarbuiten' een voorzitter kiezen. In 1974 koos het uit zijn midden L.C. van Dalen, die namens de Noordelijke Vakcentrales zitting had in het bestuur.

Hoewel dit niet direct uit de nieuwe bestuurssamenstelling af te lezen valt, vonden er in het begin van de jaren zeventig ook belangrijke veranderingen plaats in de positie van de Provinciale Samenwerkingsorganen op levensbeschouwelijke grondslag, die sinds de jaren vijftig zeer belangrijke constituenten van het bestuur van Opbouw Drenthe waren. Als gevolg van de door het C.R.M. sterk bevorderde schaalvergroting op de terreinen van gezinsverzorging en maatschappelijk werk (later maatschappelijke dienstverlening) smolt een groot aantal kleine plaatselijke instellingen samen in grote regionale organisaties. In deze grotere eenheden werkten in de meeste gevallen de levensbeschouwelijke groeperingen samen in wat men noemde de 'gevolle algemeenheid'. De verzuiling was hiermede praktisch opgeheven en de nieuw gevormde grote instellingen hadden voor leiding, organisatie en deskundigheidsbevordering geen hulp meer nodig van het provinciale orgaan. De Provinciale Samenwerkingsorganen op levensbeschouwelijke grondslag zagen een groot deel van hun taak verloren gaan, waardoor ook hun invloed en inbreng bij Opbouw Drenthe verminderde. Zij bleven nog wel in het bestuur vertegenwoordigd op grond van het feit, dat zij nog een taak op het gebied van de samenlevingsopbouw overhielden. De dominerende rol die deze levensbeschouwelijke organen in het dagelijks bestuur van Opbouw Drenthe in de jaren vijftig en zestig speelden verdween in de jaren zeventig, toen de functionele raden een steeds grotere inbreng en invloed kregen.

Een tweede vorm van herstructurering uit het begin van de jaren zeventig, eveneens reeds in 1969 voorbereid, had betrekking op de interne werkindeeling bij Opbouw Drenthe, die nu gebaseerd diende te worden op een duidelijke onderscheiding en onderstreping van de activiteiten, voortvloeiend uit de 'generale' functies, die het 'opbouworgaan nieuwe stijl' zou gaan uitoefenen. Het werk van Opbouw Drenthe werd nu onderverdeeld in zes afdelingen:

- onderzoek, documentatie en voorlichting;
- samenlevingsopbouw en opbouwwerk;
- sociale planning;
- maatschappelijke dienstverlening;
- sociaal-cultureel werk;
- algemene zaken.

Sommige van deze afdelingen spreken voor zich zelf, andere vragen enige toelichting. Samenlevingsopbouw, opbouwwerk en sociale planning zijn nauw met elkaar samenhangende activiteiten, waartussen soms moeilijk grenzen te trekken zijn. In de latere jaren zeventig smolten deze dan ook samen tot één afdeling. De sociale planning vormde eigenlijk de basisfunctie, niet alleen in de beleidsvisie van C.R.M. maar ook in de ontwikkeling van de jaren zeventig bij Opbouw Drenthe. Het begrip 'sociale planning' zoals dit in het moderne welzijnsbeleid gebruikt wordt heeft twee aspecten:

a) het maken van plannen voor een samenhangend geheel van welzijnsvoorzieningen, zoals bejaardentehuizen, bejaardenwoningen, bejaardencentra, open bejaardenwerk, centrale accommodaties als dorpshuizen, jeugdthons, voorzieningen voor sport en spel, vormingswerk, bibliotheekwerk, etc.:

b) de inschakeling van de bevolking bij het maken van deze plannen. Sociale planning is dus ook een gesocialiseerde wijze van plannen maken. De plannen worden niet gemaakt door de deskundige achter zijn bureau, maar in nauwe samenwerking tussen deskundigen en de betrokken bevolking.

Het is het onder b genoemde aspect van de sociale planning dat opbouwwerk-activiteiten en methoden vraagt om de participatie van de bevolking door inspraak, actie en planningsactiviteiten optimaal te realiseren.

Het begrip samenlevingsopbouw is een veel ruimer begrip, waaronder

lerlei activiteiten begrepen kunnen worden, die de 'leefbaarheid' van een samenleving verhogen, zoals de zorg voor voldoende sociale voorzieningen, een gunstig woon- werk- en leefklimaat, waartoe ook gunstige tussenmenselijke verhoudingen, hulp in nood en solidariteit met minderheids- of achtergestelde groepen kunnen behoren.

In de loop van de jaren zeventig kwamen in de activiteiten van Opbouw Drenthe de 'generale' functies: onderzoek, documentatie en sociale planning steeds meer centraal te staan. Zij vertoonden ook een steeds grotere samenhang. De documentatie werd zo opgezet, dat ze gegevens verzamelde ten dienste van onderzoek en planning²⁶. Onderzoek verschaftte weer nieuwe gegevens voor de documentatie. Voor de sociale planning waren onderzoek en documentatie noodzakelijke hulpmiddelen. Getracht werd het onderzoek zo te richten dat het bouwstenen kon leveren voor beleidsadviezen. Nieuwe werkzaamheden voor de afdeling onderzoek ontstonden in verband met de Wet op de Ruimtelijke Ordening, die bepaalde dat gemeenten structuurplannen moesten opstellen, waarin naast ruimtelijke- en economische- ook sociaal-culturele aspecten opgenomen dienden te worden. Hiervoor werd vaak de hulp van Opbouw Drenthe ingeroepen. Voor activiteiten op het gebied van de sociale planning en het opbouwwerk werden in de jaren zeventig nieuwe functionarissen aangesteld, o.a. een 'inspraak-coördinator' voor het streekplanwerk in Zuid-West-, Zuid-Oost- en Oost Drenthe.

Van de afdeling Maatschappelijke Dienstverlening stond reeds in 1970 vast, dat deze verzelfstandigd zou worden tot een functionele raad en dan uit het takenpakket van Opbouw Drenthe zou verdwijnen. De voorbereidingsprocedure hiertoe nam vier jaar in beslag, gedurende welke tijd de onder deze afdeling ressorterende werkzaamheden, zoals de supervisie, het in het begin van de jaren zeventig ingestelde stagecentrum en de bijeenkomsten voor sociaal-werkenden, onder de vlag van Opbouw Drenthe bleven door gaan. Nog steeds had Opbouw Drenthe overblijfselen van min of meer direct uitvoerende werkzaamheden op sociaal-cultureel terrein, stammend uit de jaren dertig, veertig en vijftig; het Instituut voor Jeugd- en Ontwikkelingswerk, de Vrouwelijke Hulpverlening, de Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande en de Berkenhof. Hiervoor dienden oplossingen gevonden te worden, omdat ze eigenlijk niet in het takenpakket van een 'opbouworgaan nieuwe stijl' pasten. Met uitzondering van de Vrouwelijke Hulpverlening,

die gehandhaafd bleef, sinds 1975 Drentse Vrouwenraad geheten, en het Instituut voor Jeugd- en Ontwikkelingswerk, dat moeilijk overdraagbaar bleek, werden de oude diensten overgedragen aan andere instellingen of op eigen benen gezet. Het commissiewerk, de kurk waarop Opbouw Drenthe in de jaren vijftig dreef, vond in de jaren zeventig steeds minder waardering. Successievelijk werden de provinciale commissies allen opgeheven met uitzondering van de commissie Welzijn Bejaarden.

Voor de sector Welzijn Bejaarden en voor de bemoeiingen op het gebied van dorpshuizen en wijkcentra (later Centrale Accomodaties genoemd) werden in 1969 twee twee functionarissen als consulent aangetrokken. In de loop der jaren zeventig hebben de werkzaamheden van Opbouw Drenthe op deze terreinen zich enorm uitgebreid en aangetoond hoe een opbouworgaan door middel van de oude opbouwfuncties een belangrijke bijdrage heeft kunnen leveren aan de opbouw van de Drentse samenleving.

In het midden van de jaren zeventig hadden de veranderingen bij Opbouw Drenthe zich voorlopig geconsolideerd. Opbouw Drenthe had zich omgevormd tot een 'opbouworgaan nieuwe stijl' in overeenstemming met de, in het Memorandum neergelegde, beleidsvisie van C.R.M. Echter... niets bleek veranderlijker dan beleidsvisies bij C.R.M. Ten dele noodzakelijk geworden door de verminderde financiële mogelijkheden, ten dele als gevolg van de decentralisatie-tendens ontstond in het C.R.M.-beleid een nieuwe term; 'afbouwen', hetgeen betekende: opheffen door een aflopend subsidiesysteem, tenzij de lagere overheden de subsidiering geheel voor hun rekening zouden nemen. Dit lot trof in de herfst van 1976 de functionarissen²⁷. Of de lagere overheid, in dit geval het provinciaal bestuur van Drenthe, de subsidiëring geheel over zou nemen was bij het ter perse gaan van dit artikel nog niet bekend. Zo niet dan kwam door deze maatregel de gehele, door C.R.M. in de voorafgaande jaren zo sterk gepropageerde, raden-structuur op provinciaal niveau, die in Drenthe evenals elders met zoveel moeite tot stand gebracht was, op losse schroeven te staan en daarmee de alom noodzakelijke gedachte gecoördineerde planning van een samenhangend welzijnsbeleid. De gevolgen van een en ander voor Opbouw Drenthe waren begin 1977 nog niet te overzien. Alles was weer in beweging, er werden weer vele vraagtekens geplaatst. Er bleken provincies te zijn waar men een Opbouworgaan overbodig achtte, waar het provinciaal bestuur bepaalde 'opbouwactiviteiten', zoals onderzoek en planning zelf wilde gaan

verzorgen, zonder er zwaar aan te tillen dat daarmee alles overheidszaak zou worden en in het ambtelijke vaarwater terecht zou komen, waarbij het toch vaak zo vruchtbaar gebleken overleg tussen overheid en particulier initiatief in een onafhankelijk orgaan, een orgaan 'sui generis', verloren zou gaan!

IV.5. *Het Opbouworgaan als ontwikkelingsinstituut*

In jaarverslagen en andere publicaties uit de jaren zeventig diende Opbouw Drenthe zich vaak aan als 'ontwikkelingsinstituut', waarmee bedoeld werd, dat Opbouw Drenthe in de zich voordoende ontwikkelingen op sociaal-cultureel terrein een centrale plaats innam, enerzijds een uitkijkpost vormde van waaruit het geheel overzien kon worden, anderzijds zelf ook een bijdrage leverde aan de ontwikkelingen, door zelf initiatieven te nemen, plannen te maken, maar ook en misschien meer nog, anderen: instellingen, organisaties en de overheid bij te staan in het maken van plannen en bij het ontwikkelen van welzijnsvoorzieningen.

Deze bijstands- en serviceverlening bestond dan vooral uit het verschaffen van gegevens, uit documentatie en door onderzoek verkregen, het geven van inzicht in verschillende mogelijkheden om tot beleidsbeslissingen te komen, het meedenken en soms ook meedoen, verder het begeleiden van ontwikkelingsprocessen, waarbij inspraak en participatie van de bevolking noodzakelijk of gewenst geacht werden, in de vorm van opbouwwerk.

Wanneer Opbouw Drenthe zich in de jaren zeventig aan de Drentse samenleving presenteerde als ontwikkelingsinstituut moet om een juist beeld te geven aan het hierboven genoemde nog iets worden toegevoegd. Het ontwikkelingsinstituut Opbouw Drenthe was bepaald geen zuiver technisch bureau, waar een aantal deskundigen achter de schrijftafel projecten op sociaal-cultureel terrein zat uit te werken. Ook het 'opbouworgaan nieuwe stijl', Opbouw Drenthe in de jaren zeventig, wilde nauw verbonden blijven met de Drentse samenleving met al haar organisaties en instellingen. Maar ook dit is nog een onvolledige formulering. Uiteindelijk ging het er Opbouw Drenthe in de jaren zeventig om een bijdrage te leveren aan het welzijn van de Drentse bevolking, wier spreekbuis zij wilde zijn.

Opbouw Drenthe 1926 en Opbouw Drenthe 1976 vertonen zo weinig overeenkomst en zoveel verschil, dat het nauwelijks geloofwaardig schijnt dat zij onder dezelfde vlag varen en dezelfde naam dragen.

V.1. *Opbouw Drenthe 1926, Opbouw Drenthe 1976, anders en eender*

De gehele samenlevingssituatie in deze vijftig jaar is anders geworden. Wij hebben er in het voorafgaande bij stil gestaan. Maar ook het feit, dat de mensen in en buiten Drenthe in de loop van deze vijftig jaar anders zijn gaan denken en anders zijn gaan voelen is van grote betekenis voor Opbouw Drenthe geweest. In 1976 zijn de opvattingen, gevoelens en strevingen ten opzichte van armoede, nood, welvaart, welzijn, democratie, techniek en milieu anders dan ze in 1926 waren.

Het zijn vooral de veranderende inzichten die tot andere doelstellingen voor het beleid voerden, en de veranderde mogelijkheden die andere middelen voor de realisering verschaften.

Als een van de meest op de voorgrond tredende verschillen tussen Opbouw Drenthe in de jaren twintig en Opbouw Drenthe in de jaren zeventig komt uit het voorafgaande het feit naar voren, dat Opbouw Drenthe in de begintijd zo helemaal een Drentse zaak was. De financiën kwamen wel van de rijksoverheid, maar in Drenthe werd uitgemaakt wat er met het geld ging gebeuren.

In de latere jaren na de oorlog, toen Opbouw Drenthe in de andere provincies zuster-organen gekregen had, zien we een steeds toenemende invloed van de rijksoverheid, met name van het Ministerie van C.R.M. Van 1948 af subsidiëerden ook de provincie en de Drentse gemeenten het opbouworgaan, maar van C.R.M. kwamen de subsidievoorwaarden en de structuren, die voor alle provincies gelijk waren. Op zichzelf beschouwd was dat in de eerste jaren geen kwade zaak, die zeker de ontwikkeling van alle opbouworganen bevordert heeft en waaraan het ook voor een deel te danken is dat Opbouw Drenthe al deze jaren is blijven bestaan. Maar het was binnen dit voorgeschreven raam vaak niet mogelijk met verschillen tussen de elf provincies rekening te houden. Hoewel Opbouw Drenthe door C.R.M. vaak met souplesse behandeld werd, enerzijds als het oudste opbouworgaan met erfenissen uit het verleden, anderzijds als proeftuin voor

experimenten, uiteindelijk was er omstreeks 1970 toch geen ontkomen aan, Opbouw Drenthe diende zich, wilde het voor rijkssubsidie in aanmerking blijven komen, te conformeren aan het landelijk model. Maar wanneer zoals na 1976 staat te gebeuren het C.R.M.-beleid een sterker gedecentraliseerd beleid zal worden, opent zich het perspectief, dat Opbouw Drenthe ook weer meer een Drentse aangelegenheid kan worden en dat structuur en functies van het opbouworgaan op provinciaal niveau door overheid en particulier initiatief bepaald worden in overeenstemming met het specifieke karakter van de Drentse samenleving en gebaseerd op de in die samenleving bestaande behoeften en mogelijkheden.

Maar het is ook weer niet uitsluitend het beleid op landelijk niveau geweest, dat Opbouw Drenthe in de loop van 50 jaar zo anders gemaakt heeft. Als een rode draad loopt door de ontwikkelingen heen dat de activiteiten van Opbouw Drenthe zich steeds verder verwijderden van directe voorzieningen in concrete menselijke behoeften op plaatselijk niveau. Ten dele vloeide dit voort uit de aard van het orgaan zelf, dat immers een *provinciaal* orgaan was. De direct uitvoerende werkzaamheden op het plaatselijk vlak, zoals het huurhuuswerk in de venen in de jaren 1926-1932, waren eerder oneigenlijke taken voor een provinciaal orgaan dat gebaseerd was op de samenwerking tussen overheid en particulier initiatief, dan de later ontwikkelde meer secundaire functies van stimuleren, adviseren, het bevorderen van overleg en samenwerking en het verlenen van service.

In de nog overzichtelijke Drentse samenleving van de jaren twintig vroeg de concrete menselijke nood om directe hulpverlening en Opbouw Drenthe werd tot dat doel opgericht, echter, zoals in het eerste hoofdstuk werd aangetoond, met het besef dat hulp aan een *gebied* in nood specifieke eisen zou stellen.

In de ook nog vrij overzichtelijke Drentse samenleving van de jaren dertig, waarin het plaatselijke verenigingsleven het culturele klimaat bepaalde en het jeugdwerk voor velen de enige aanvulling op de beperkte vorming van de lagere school betekende, in een tijd waarin sociaal-cultureel werk praktisch altijd vrijwilligerswerk betekende, zag Opbouw Drenthe een taak in het op een beter peil brengen van deze activiteiten door leidersvorming en kadertraining en door het beschikbaar stellen van hulpmiddelen. Deze, wel secundaire, maar altijd nog zeer concrete activiteiten, werden over de gehele provincie verspreid en waren voor alle levensbeschouwelijke richtingen aanvaardbaar.

In de steeds gecompliceerdere samenleving van de jaren vijftig en zestig ontstonden naast Opbouw Drenthe op sociaal-cultureel gebied tal van organen en instellingen ook met stimulerende, service verlenende en samenwerking (op één terrein!) bevorderende functies, en Opbouw Drenthe zag zich genoodzaakt, zich van deze terreinen terug te trekken en tot steeds verder van het uitvoerende vlak liggende, steeds minder concrete taken over te gaan. Deze secundaire, misschien wel tertiaire, meer abstracte activiteiten maakten het moeilijker aan de Drentse samenleving uit te leggen en vooral te tonen, wat nu eigenlijk het werk van Opbouw Drenthe was. Toch waren deze werkzaamheden, zoals ze in het vorige hoofdstuk omschreven zijn in de gecompliceerde samenleving van de jaren zeventig vóór het welzijn van de Drentse bevolking evenzeer nodig als de concrete, zichtbare activiteiten van de jaren twintig, dertig en veertig.

Wanneer er zoveel zaken bij Opbouw Drenthe anders geworden zijn in de loop der jaren rijst de vraag of er ook nog wel iets eender gebleven is, behalve de naam! Gesteld mag worden dat een aantal fundamentele zaken in essentie hetzelfde zijn gebleven, al werden ze misschien telkens anders geformuleerd. Zo was de doelstelling bij de oprichting: 'de bevordering van den cultureelen, hygiënischen en economischen opbouw der provincie Drenthe' wel geformuleerd in woorden en begrippen van die tijd, maar de essentiële betekenis daarvan kwam aardig overeen met het begrip 'welzijnsbevordering' uit de jaren zestig en zeventig.

Bundeling van krachten, het bevorderen van overleg en samenwerking tussen overheid en particulier initiatief is de jaren door een functie van Opbouw Drenthe geweest, ook al veranderde de wijze waarop en de vormen waarin dit geschiedde.

Het beleidsbeginsel van de 'geestelijke vrijheid', waardoor samenwerking binnen Opbouw Drenthe niet onder dwang maar altijd vrijwillig diende plaats te vinden, met erkenning van de geestelijke verscheidenheid van de Drentse bevolking, bleef de jaren door gehandhaafd.

Het in de eerste jaren ontstane inzicht dat de 'opbouw' van Drenthe niet van buitenaf vóór, maar van binnen uit met en dóór de Drentse bevolking diende te geschieden gold bij de 'welzijnsbevordering' in de jaren zeventig nog onverkort.

Bij al deze positieve punten, die de jaren door in stand bleven, moet ook een

negatief verschijnsel vermeld worden. Ondanks de hierboven vermelde beleidslijnen, die dit eigenlijk onmogelijk moesten maken, heeft Opbouw Drenthe de jaren door te kampen gehad met weerstanden, die – hoe paradoxaal het ook klinken moge – telkens weer opdoken uit de twee constituerende delen van Opbouw Drenthe: de overheden en het kerkelijk en particulier initiatief! Uit beide kampen werd Opbouw Drenthe telkens weer, telkens in andere vormen, geconfronteerd met kritiek, met het verwijt van overbodigheid, met de vrees voor concurrentie en een te grote macht. Binnen het bestek van dit artikel kan op oorzaken hiervan niet ingegaan worden.

Hoe dit alles ook zij, Opbouw Drenthe heeft in de verschillende tijdvakken een verschillende betekenis gehad voor de ontwikkeling van de Drentse samenleving en voor het welzijnsbeleid in die samenleving. De meest concrete betekenis, die alle jaren door heeft stand gehouden, is misschien toch wel die van *overlegorgaan* geweest, echter wel overleg in direct verband met planning. Sinds 1926 was er in Drenthe een centraal orgaan waar overheid en particulier en kerkelijk initiatief gezamenlijk overleg konden plegen over de 'opbouw' van Drenthe of in moderne termen over het 'welzijnsbeleid' in de provincie Drenthe. Of het nu mr. Linthorst Homan was, die in 1926 een aantal mensen om één tafel bracht om Opbouw Drenthe op te richten, of mr. Hijmans, die in 1974 in het jaarverslag van Opbouw Drenthe schreef: 'De Ronde Tafel zou als het symbool van de werkwijze van Opbouw Drenthe kunnen worden gezien', het gaat hierbij om dezelfde zaak.

Aan het eind van ons historisch overzicht van vijftig jaar Opbouw Drenthe zullen we geen winst- en verliesrekening opmaken want 'winst' en 'verlies' zijn ten deze relatieve begrippen. Wij volstaan met te constateren dat Opbouw Drenthe een veranderend orgaan in een veranderende samenleving is geweest. Dit heeft het ook moeten zijn op straffe van anders tot een sociaal fossiel te verstarren, dat in het Provinciaal Museum misschien wel een plaats gevonden zou hebben, maar dat in de levende en daardoor steeds veranderende Drentse samenleving niet zinvol zou hebben kunnen functioneren.

NOTEN

Ter verklaring van enkele vaktermen:

Onder 'welzijn' verstaat Van Tienen: 'een toestand, waarin de leden van een groepering (gezin,

groep, buurt, wijk, regio, gemeente, land, bevolkingscategorie, enz.) voldoening ervaren in de totaliteit van de diverse belangrijke individuele en gezamenlijke facetten van hun leven'. De totaliteit van het welzijn kan, eveneens volgens Van Tienen, onderverdeeld worden in: het lichamenlijk-geestelijk welzijn, het materiële welzijn (welvaart), het maatschappelijk welzijn, het culturele welzijn en het ruimtelijke welzijn.

Van Tienen, A.J.M., Anatomie van het welzijn, Deventer 1970.

Welzijnswerk, georganiseerde activiteiten, die verhoging van het welzijn ten doel hebben.

Welzijnssectoren, arbeidsterreinen, waarop facetten van het welzijn gerealiseerd worden, zoals gezondheidszorg (lichamelijk en geestelijk), sociale zekerheid, sociaal en cultureel werk, ruimtelijke ordening, huisvesting, etc.

Welzijnsveld, het gebied, dat de totaliteit van welzijnsbevorderende activiteiten omvat.

Welzijnsbeleid, het beleid van overheid en particulier initiatief om 'welzijn' tot stand te brengen.

Welzijnsbevordering, het beleid en de activiteiten die het welzijn bevorderen.

² Per 31.12.1920: ± 210.000 inwoners.

In 1930 (van 1920 geen cijfers bekend) werkte 57% van de mannelijke beroepsbevolking in landbouw en veenderij, 19,2% in de industrie.

³ Vijscher, J., Emmen en Zuid-Oost Drenthe, Utrecht 1940.

⁴ Echtgenote van de socialistische Drentse gedeputeerde K. Brok en zuster van P.J. Troelstra.

⁵ In het archief van Opbouw Drenthe bevindt zich een desbetreffende brief van 5 november 1924: 'An den Vorstand der Gesellschaft zur Beförderung des Guten und Gemeinnützigen in Basel'. Het antwoord ontbreekt helaas!

⁶ Merkwaardig genoeg stond noch in de naam van de organisatie, noch in haar doelstelling het noodlijdend veengebied centraal. Als werkterrein werd de gehele provincie Drenthe aangegeven. Toch richtten alle werkzaamheden zich in de eerste 6 jaar vrijwel uitsluitend op het veengebied. Even merkwaardig is dat het woord 'sociaal' in de doelomschrijving niet voorkomt. In andere en latere geschriften spreekt men wel over de sociaal-culturele en de sociaal-hygiënische opbouw.

⁷ Daar de notulen van de 'Centrale Vereeniging voor den Opbouw van Drenthe' tot 1929 ontbreken is hierover weinig of niets bekend.

⁸ Een smalfilm-copie van deze film bestaat nog en is bij Opbouw Drenthe en bij de Culturele Raad van Drenthe beschikbaar.

⁹ In de Nieuwe Drentse Volksalmanak jrg. 1955 een artikel over mevrouw Bähler-Boerma door J. Boer.

¹⁰ Een toen nog vrij onbekend beroep. Er bestonden in die tijd in Nederland nog maar drie scholen voor Maatschappelijk Werk (later Sociale Academies).

¹¹ Cramer had wel een voorganger, G. Ritmeester, over wie thans weinig meer bekend is. Van zijn hand verscheen een artikel: Crisis in Drenthe, in Haags Maandblad, november 1926.

¹² Door onderlinge afspraken met het Drents Landbouw Genootschap werd voorkomen dat een concurrentie-positie zou ontstaan.

¹³ Boer, J., 'Opbouw Drenthe' in de veranderende Drentse samenleving, Nieuwe Drentse Volksalmanak, Assen, 1959.

¹⁴ Cramer was als 'vertrouwensman' de eerste maanden nog in het Westen des Lands.

¹⁵ Het bureau Torenlaan 4 was geconfiscieerd, omdat het in de laatste oorlogsmaanden in gebruik was genomen door de nationaal socialistische Jeugdstorm.

¹⁶ J. Boer.

¹⁷ De voornaamste reden was wel dat de verenigingsvorm ongeschikt was. Men kon namelijk Opbouw Drenthe niet besturen als een vereniging. Ook waren er praktisch geen leden.

¹⁸ In 1948 bracht de collecte f 31.296 op, in 1976 f 160.000.

¹⁹ Sinds 1965 Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.

²⁰ Wanneer verder alleen over het particulier initiatief gesproken wordt zijn de kerkelijke initiatieven hierbij inbegrepen.

²¹ Op het terrein van de Maatschappelijke Dienstverlening alléén bestonden er in Drenthe in 1969: 70 instellingen met 118 beroepskrachten. Jaarverslag 1969 O.D.

²² Binnen het bestek van dit artikel was het niet mogelijk op dit onderwerp dieper in te gaan. Zie voor nadere informatie: A. Dieu, bij het afscheid van Ds. A.G. Roeders, en hierin de artikelen: Wessels, J., De zogenaamde samenwerkingsorganen, en Boer, Jo., Maatschappelijke ontwikkelingen in Drenthe 1950-1970, Uitg. Hervormde Stichting voor Welzijnsbevordering, Hoogeveen, 1976.

²³ Later Rust- en Herstellingsoord.

²⁴ Knelpunten-nota, Rapport van de beraadsgroep knelpunten harmonisatie welzijnsbeleid en welzijnswetgeving, Den Haag 1974.

²⁵ Memorandum voorbereiding wetgeving, maatschappelijk en cultureel welzijn, Den Haag 1970.

²⁶ Het archief van Opbouw Drenthe werd ondergebracht bij het Rijksarchief te Assen.

²⁷ Met uitzondering van de Provinciale Raad voor de Volksgezondheid, die onder een ander ministerie viel.

Bronnen:

Jaarverslagen van de Stichting Opbouw Drenthe.

Archief van de Stichting Opbouw Drenthe.

Rapporten en nota's van Opbouw Drenthe.

Statuten Opbouw Drenthe, 1926, 1948, 1976 (concept).